

Шевченко під судом

Трагіфарс в чотирьох актах

Декорації та обладнання залу залишаються, в основному, незмінними протягом вистави. Сцена являє собою триярусну темну конструкцію. Верхній ярус утворює висока кафедра Головуючого, вона стоїть праворуч на тій же приблизно висоті, що й кафедра для проповідника в київському Андріївському соборі. Другий ярус – стіл, як для президії, за ним стільці судових засідателів, третій – столик, що до нього викликається черговий свідок.

У залі темно, ледь тільки світяться два виходи – на червоно і на біло. Коли дійова особа з'являється з виходу ліворуч, червоне світло там розгоряється і коливається, неначе від полум'я, чути неясні крики, шум. Поява дійової особи з правого виходу супроводжується сліпучим спалахом білого світла і звуками арфи. Решта дійових осіб потихеньку приходять з приставними стільцями, потім, коли якусь з них викликають на сцену, вона висвітлюється софітом.

Поступово глядачі в залі усвідомлюють, що самі вони грають роль душ у чистці.

Дійові особи

Головуючий – високий чоловік у білій мантиї, обличчя прикрито трагедійною маскою Зевса, стоїть на котурнах, говорить через рупор.

Перший засідатель – ієромонах **о. Веніамін**, отець-типограф Києво-Печерської лаври. Сивий, старенький, у чорному чернецькому одязі.

Другий засідатель – **Бенкендорф**, генерал від кавалерії, член Державної Ради, граф. У блакитному однострої із усіма належними регаліями, орденами та хрестами, із золотою шаблею, усипаною діамантами.

Третій засідатель – **Куцинський**, генерал-лейтенант, начальник Віленського жандармського округу. Теж у блакитному однострої, із солдатським Георгіївським хрестом.

Звинувачений Шевченко – власне, його **Опудало**: на дерев'яний каркас скелета накинуто гумовий макінтош, замість голови сторчить посмертна маска поета, знята Клодтом. На деякі репліки дійових осіб відповідає жестами. Втім, можна замість опудала поставити актора.

Обвинувач – Булгарин, маленький на зріст паралізований чолов'яга в партикулярному платті, сидить в інвалідній колясці, прикритий картатим пледом.

Захисник – Сенковський, у персидському халаті, людина, на вигляд симпатична та інтелігентна.

Свідки:

Дубельт, генерал-лейтенант, керуючий Третім відділенням – довговусий блондин з приємним, трохи слащавим обличчям.

Микола І – в золотому вінці і шовковому білому хітоні; втім, знизу виглядають ноги в панталонах із генеральськими лампасами, натягнутих поверх чобіт із шпорами.

Адолфінка, вона ж Дуняша, радість наша.

Мадам Гільде, вона же фройляйн Хільда Шмідт.

Лазаревський – скромний невисокий чолов'яга з типово чиновницькою зовнішністю. З тих, хто в миколаївські часи справді носив чорні сатинові підштаники – бо побоювався, що начальство змусить задрати штанину, перевіряючи, чи виконується височайше розпорядження.

Лікєра Полусмак, в заміжжі Яковлева. В похилому віці, одягнена бідно, ніби в жалобі.

Аскоченський, видавець газети "Домашня бесєда" – товстун у гамівній сорочці з зав'язаними рукавами.

Варфоломій Шевченко, далекий родич Тараса Шевченка – сивий красень із значним обличчям, дещо неочікуваним для простолюдина. В сюртуку і краватці; штани, щоправда, заправлені в грубі чоботи.

А також:

Драгоманов – кучерявий, з маленькою борідкою, красень середніх літ, у франтівському костюмі-трійці за модою 80-х років XIX століття.

Якобі – старий з поважним голеним обличчям, у фартусі з плямами від кіслот поверх університетського одностроя.

Шевченкознавець – у костюмі за модою сорокових років XX століття, проте у вишиваній сорочці.

Вічний студент – в обтріпаному університетському студентському мундирі, худий та цибатий, з молодою борідкою й анахронічною косою, що в неї зібране його довге сіреньке волосся, носить окуляри з маленькими круглими скельцями, що під час промови повисають на кінчику його носа.

О. Григорій – у білому клобуці (та й позосталі деталі наряду можна скопіювати з урочистого облачення Філарета, патріарха УПЦ КП).

Апостол Павло – у тозі та сандалях на босу ногу. Манери його чимось нагадують повадку сучасного протестантського проповідника. Чорноволосий, з великою пліщиною, з клиноподібною чорною борідкою, зовнішньо відповідає зображенню апостола Павла в розпису катакомби Доміцилли.

Слуга – Федір Еристов, сторож Петербурзької академії мистецтв, що прислужував Шевченкові на його останній квартирі. В обтріпаному солдатському однострої, в чоботах. Саме він забезпечує жести *Звинуваченого*, повертаючи йому відповідним чином руки і голову.

Зірка маскультури. Пародіює яку-небудь скандальну і миттю розпізнавану глядачем «зіркову» жіночу постать.

Робітники сцени одягнені солдатами малосильної команди.

Акт перший

На сцені за столом о. Веніамін, Бенкендорф, Куцинський, за кафедрою – Головуючий, праворуч сидить Обвинувач, ліворуч – Захисник. Опудало стоїть перед столом, але ближче до Головуючого. На підлозі біля нього сидить Слуга. Усі, окрім Слуги, обернені обличчям до глядача.

Головуючий (*стукає по кафедрі*). Прошу тиші! Засідання суду над академіком Тарасом Шевченком відкривається!

Голос із залу. Хто ж вас призначив судити Поета?!

Головуючий. Той, Хто призначає, ось Хто. (*Вказує пальцем у стелю і продовжує знудженим голосом*). Кандидатури судового присутствія затверджені Нагорі й обговоренню не підлягають. Милостиві господарі, представтеся, будь ласка. Прошу спочатку судових засідателів.

Засідателі презираються.

Бенкендорф (*прокашлявшись, поблажливо*). Та ладно вже, начніть ви, отче... Е-е-е...

О. Веніамін. ...Веніамін, бивий лаврський отець-типограф, з вашого дозволу, панове. Тобто перебував я ієромонахом, начальником друкарні Києво-Печерської лаври. Відірвано було мене для цього засідання від діла самонужнішого: набирав я об'яву – в гарній рамочці, з віньєткою! – стосовно суботньої прогулянки в райських кущах. Складальники наші почившія, хоч і ченці, як один горять у пеклі, п'яниці безсоромні...

Головуючий. Гм.

О. Веніамін. А судити присягаю по правді: знайомство моє з покійним Тарасом Григоровичем (*вступившись перелякано в посмертну маску, хреститься*) було скоріш так собі, далеке. Дітей я з добродієм художником Шевченком не хрестив, книжок надрукованих він, у друкарню до мене заглядаючи, із стосів не цупив...

Бенкендорф. Ясно, отче. Мене ж, я думаю, всі знають.

Головуючий. Ну, пробачте, ваше сіятельство, проте не всі при дворі бували або ж ваші портрети, хоч і гравіровані, бачили. Відрекомендуйтеся, прошу вас, у кількох словах.

Бенкендорф. Що ж, дами і господа, дозвольте мені, як повелено головуючим, *representer*. Граф імперії Російської Олександр Христофорович Бенкендорф, із іменітого в Германії роду франконського. Росії та російському государю служив чесно, шаблею і головою в царській раді, як умів. Генерал від кавалерії, кавалер російських орденів, партизан у славній компанії 1812 року, за хоробрість пожалований золотою шаблею... Да, ще сенатор, член Державної Ради. Щось там ще...

Голос із залу. Сатрапе ти царський!

Бенкендорф (*посміхнувшись зверхньо*). Дякую, пане, що нагадали. Адже я, справді, а ргоров засновник і перший начальник Третього відділення царської його величності власної канцелярії, шеф Окремого корпусу жандармів Росії. Звинуваченого академіка Шевченку не знав особисто, хоч про викуп його імператорською фамілією з кріпосного стану мені було відомо. К проходженню справи його стосунку не мав, тим паче обіцяю судити суворо, але справедливо. Вже кого-кого, а людей з нижчих верств я ніколи не зобижав. О, як ридали простолюдини, коли я небезпечно захворів на службі царській року, здається, 1837-ого!

Головуючий. Тепер ви, ваше превосходительство.

Куцинський (*підхоплюється, клацає каблуками і схиляє голову*). Генерал-лейтенант, кавалер орденів російських Куцинський Андрій син Олександрів. Спервоначалу желательно мені підкреслити, що для мене ефто велика честь – сидіти за цим столом поруч з його сіятельством, моїм найвищим начальником по службі в жандармському корпусі. А сам я, панове, у більш приємні для всіх нас часи (*придивляється до посмертної маски, потім вдивляється в зал, сумно позіхає*) служив начальником Віленського жа-

ндармського округу. Я, панове, походжу з кріпосного стану. Відданий паном моїм у солдати, хоробрістю безоглядною вислужився в унтер-офіцери, а там і в офіцери, і особисте дворянство кров'ю своєю заслужив, а тоді й потомственне... Академіку Шевченку, каюся, допоміг у дні неприємності його в Київському жандармському окрузі, позаяк мені, панове, задушевно близькою була і кар'єра його, земляка мого, до моєї подібна, і віршики його малоросійські читав не без приємності. Проте честь моя порукою, що судити буду щиро і прямодушно як цареві вірний слуга.

Головуючий. Дякую, Андрію Олександровичу. Тепер викличемо прокурора і захисника... Прошу пробачення, я повинен запитати вас, панове, у цьому саме складі, якою мовою вам бажано проводити судове слідство?

Бенкендорф (*зацікавлено*). Надійшло розпорядження почати малоруською, а тепер пропонуєте перейти на *le française*? Воно трохи непатріотично, і – *parдон!* – нам, схоже, прийдеться мати справу з різночинцями.

О. Веніамін. Дозвольте мені поштиво приєднатися.

Куцинський. І я швидкий француз погано розумію. Хай вже краще малоруською. Чи, може...?

Бенкендорф (*підхоплює, з млявою посмішкою*). Невже дозволено російською? Тоді це може означати...мда, поступенне і зміненне політичеських...

Головуючий (*м'яко перебиває*). Ваше сіятельство, ваше сіятельство! Чи вам маю це пояснювати? Велено запитати, якою мовою вам бажано проводити судове слідство – це ж ще не означає, що якою вам бажано, тою й будемо проводити...

Голос з залу. На великом руском языке! На языке Пушкіна і Путіна!

О. Веніамін, приклавши руку до вуха, розгублено прислухається. Куцинський насупився. Бенкендорф видобуває лорнета і зі здивованою посмішкою шукає крикуна в темному залі. Опудало схиляє голову.

Головуючий (*незворушно, ніби не чув*). Настала черга двох останніх учасників судового процесу. Прошу представитися прокурорського Обвинувача...

Обвинувач (*котить свою коляску на авансцену*). Я – дійсний статський совітник і славнозвісний російський письменник Фадей Венедиктович Булгарин. Щаслив довірою вищого начальства і прикладу всіх зусиль, аби підтримати звинувачення. Його сіятельство знає, що мені не вперше виводити на чисту воду літературних бунтарів і шахраїв... Перше звинувачення в нас вельми серйозне – державна зрада.

Головуючий Аж гульк! Звідки ж вам сіє відомо, напівшановний Фадею Венедиктовичу?

Обвинувач. Який би я був його сіятельства перший з літературної братії доповідач і вірний помічник, коли б такої малості не зумів би довідатися? Ваше сіятельство, Олександрє Христофоровичу! Захистить вашого покірного слугу, благаю! Хі-хі.

Бенкендорф відмахується, неначе від мухи.

Головуючий. Тепер Захисник... Відрекомендуйтеся, милостивий государю.

Захисник (*встає, кланяється суддям*). Барон Брамбеус, ще більш прославлений, аніж дружок мій Фадей.

Засідателі дружно ахають.

Головуючий (*швидко*). Тут були питання, були... У наші з вами благословенні часи, панове судові засідателі, ніякого на суді захисника, окрім совісті самих судій, не передбачалося. Проте Нагорі виникла ідея запросити з наступних часів якого-небудь адвоката. Ну, зрозуміло, не простого, а із славнозвісних судових ораторів – Коні або Плевако...

О. Веніамін. Яковіє там ще коні?

Захисник (*вибухає сміхом*). Тпру, отче, тпру, не туди заїхали!

Головуючий. Так ось, славні юристи Коні та Плевако надто вже критично сприймають нашу темну (з погляду судочинства) епоху, окрім того, виникли майже нездоланні технічні перешкоди. Тому й з'явилося розпорядження (*тикає пальцем у стелю*) на посаду Захисника призначити Юліана Яновича Сенковського...

Захисник. ...Йосипа Івановича, пане! Рекомендуюсь, коли є в тому потреба. Йосип Іванович Сенковський, автор півтисячі творів у прозі художній та вченій. Колишній професор кафедри східних мов у Санкт-Петербурзькому університеті, видавець відомого в кожній руській оселі найкращого російського літературного журналу "Бібліотека для читання".

Головуючий. Поясню резони цього призначення рапа Юліана..., тобто Йосипа Івановича, як я сам їх зрозумів. По-перше, людина він талановита, винахідник, органіструм якийсь там новий вимислив, отже і до нового для себе заняття легко пристосується. По-друге, усім у Петербурзі відома працездатність і відповідальність Йосипа Івановича. Дозволю собі нагадати, що наприкінці свого життєвого шляху Йосип Іванович підрядився вести колонку фейлетону в "Сині Отчєства" і останню статтю свою для цього журналу додиктовував, коли в нього починалася вже передсмертна гикавка. По-третє, хоча Йосипу Івановичу і доводилося висміювати та критикувати вірші Шевченка, але задамо собі питання – а кого з письменників руських не критикував і не висміював веселий та жовіальний Барон Брамбеус? Словом, Вища влада твердо розраховує на об'єктивність і щиросердність Йосипа Івановича.

Захисник (*спочатку запечалився, потім ожив*). Еге ж, еге ж... Як півень уміє, так і піє.

Головуючий. Чого ж ще тягнути, почнемо, мабуть. Ви, Фадею Венедиктовичу, напевне, вже і звинувачувальний висновок підготували? Тож, прошу, зачитуйте.

Обвинувач. Як скажете. (*Простягає руку, як Ленін із броньовика*). Моя промова буде короткою, як і все геніальне. Скажіть, якого ще треба звинувачення, коли самою монаршою владою Шевченко був на десять років відправлений туди, куди і наш вошивий Макар побоюється ганяти своїх замизканих телят? Хто я такий, щоби ставити під сумнів присуд вищого російського суду – самодержавної монаршої волі?

Головуючий. Он як... Хотілося би нагадати, що немало з того, що робилося за покійного імператора Миколи I, в наступне царювання було відмінено або виправлено. Починаючи з кріпосного права хоча б...

Бенкендорф. А прогос, а чи відомо вам, панове, хто першим подав государеві Миколі Павловичу записку про необхідність скасування цього потворного кріпосного права?

Обвинувач. Невже дивак Сперанський?

Бенкендорф. При чому тут Михайло Михайлович? Це я склав таку записку як начальник Третього відділення ще 1833, коли не помиляюся, року. А хто запропонував провести залізницю між Москвою і Петербургом?

Головуючий. А ще розповідають, як ваше сіятельство, коли призначено було вас начальником Третього відділення, попросили для своїх чиновників і жандармів інструкцію і як государ Микола Павлович замість інструкції вручив вам свою носову хусточку, щоб ви утирали нею сльози ображених.

Бенкендорф. Господи, чого ці штафірки тільки не придумують! Хоча... Але ж непогано, навіть влучно.

О. Веніамін (*запечалився*). Отже – брехня?

Бенкендорф (*от нього відмахуючись*). Анекдот сей – враньо, канешна, але височайша інструкція була, по суті, саме такою: хто ж ще, окрім жандармів, міг врятувати просту руську людину від тупого хабарництва дрібних провінційних начальників, від продажних суддів і поліції хоча б? А який відбір, який конкурс, панове, був до жандармського корпусу!

Головуючий. Уклінно прошу пробачення, панове, але ми відволіклися. Фадею Венедиктовичу, ви зволили підтримати звинувачення художника Шевченка в державній зраді, проте у промові своїй не навели достатніх для цього важкого звинувачення аргументів. Коли не хочете відразу ж програти процес у цьому найважливішому пункті, викликайте свідків, аби вони...

Захисник. А знаєте, панове, чому наш шахрайко Фадей намагається якнайшвидше проскочити отой пункт, державну зраду? Тому що на власному хребті надто добре познав, що таке зрада російському государю.

Обвинувач. Брехня, безпардонна брехня! Та я тебе, Йосько, по судах затаскаю!

Захисник. Кішка тонка! Адже ти же сам мені в п'яному вигляді хвалився, а для судів, що ними погрожуєш – існує же твій послужний список! Хіба ж це не тебе за огидну сатиру на полкового командира виставили з гвардії, з уланського Государя Цесаревича полка? І це ти перебіг до французів і зарахувався до польського легіону Наполеона рядовим, робив кар'єру в Іспанській та Російській кампаніях...

О. Веніамін (з жахом). Це коли ж було – невже за нашествія дванадесяти язик?

Захисник. Тоді, саме тоді, отче! Вихвалявся наш шахрай, що саме в корпусі маршала Удіно, який пробивався тоді до Петербурга, дослужився він до капітанського чину!

Обвинувач (зібравшись з думками, наважується). Панове, ви ж тільки подивіться, хто це наважився мене попрікати? Такий же поляк, приятель зрадника і втікача Лелевеля, член богопротивного студентського товариства!

Куцинський (піднімається, грізно нависає над Булгариним, що притиснутий у фотелі). Присягу государеві імператору Олександрові Павловичу ефта воша приймала безсумнівно, і присязі цій святій зрадила, що також

безсумнівно. Єдиному дивуюся: як ефто наші не розстріляли ренегата-полячка, захопивши у полон?

Бенкендорф (*явно розважаючись*). Можу, генерале, відповісти на ваше слушне запитання. Нашому Фадею Венедиктовичу просто поталанило, бо здався він не росіянам, а прусакам, уже після взяття Берліна. А як звільнився з полону, вистачило в нього нахабства переїхати до Варшави, а потім заявитися до Петербурга.

Обвинувач (*поступово приходячи до тями, все з більшою впевненістю*). Вистачило нахабства, вистачило нахабства... Ви надто суворі до слабкої людини, ваше сіятельство. Грішки юнацтва, метання молоді недосвідченої душі – з ким не буває? А до Петербурга я приїхав служити російському престолу і російській словесності після наймилостивішої амністії. І служив до того наполегливо, що вислужив государів Височайший указ про перейменування моє з капітанів французької армії в VIII чиновницький клас...

Бенкендорф (*голосним шепотом Куцинському*). Виповзав, шельма, цей указ на колінках, спершу в мене на килимі, потім перед государем Миколою Павловичем.

Обвинувач (*ображено*). Дозвольте відзначити, що і 1845 року, "во вниманіє к отлічно-усердной і ревностной службѣ" було Височайше повелено: "не считать препятствієм к полученію пенсії і другіх наград, кроме знака отлічія беспорочной служби, отставкі Булгаріна в 1811 году, по худой атестатції, від служби"... Ось, кожне слово запам'ятав! Просив я ще й знак отлічія беспорочной служби – а хто би на моєму місці не попросив? Але государ наймилостивіше зволив не дати.

Бенкендорф (*знову голосним шепотом Куцинському*). При цьому був височайше видраний за вухо, з батьківським повчанням: "Врі, каналія, да не завірайся!"

Обвинувач. Та досить вже вам, ваше сіятельство... Сміх-сміхом, але ж моя помилка молодості була височайше об'явлена неіснуючою. Ось так-с.

Куцинський. Прямо як в тому анекдоті, панове, де дівиця представила довідку від трьох гусарських офіцерів, що апробували та засвідчили її дівочу цнотливість! (*Сенковський посміхається, інші начебто і не чули*). Гм. Винуватий, ваше сіятельство.

Головуючий. Пане обвинувачу, пане захиснику! Змушений зауважити, що принцип змагальності суду зрозуміли ви дещо хибно. Змагатися вам належить, але ж не тавруючи один одного! Ваша справа – змагатися, силуєчись добитися від суддів виправдання або ж осудження звинуваченого Шевченка. Пане Обвинувачу, коли не маєте чого додати до своєї промови, викликайте свідків, щоб підтримати звинувачення. Вам дозволяється задавати їм допоміжні питання, після чого свідок надходить у розпорядження пана Захисника.

Захисник (*потираючи руки*). Славно!

Обвинувач. А чого ж тут голову ламати? Розслідував справу київського таємного Слов'янського товариства керуючий Третього відділення генерал-лейтенант Дубельт, йому й книги в руки.

Головуючий. Викликається генерал-лейтенант Леонтій Васильович Дубельт!

Розчиняються двері праворуч, у спалахах блищів і звуках арфи з'являється Дубельт. Супроводжений струменем софіта, а потім підтриманий під лікоть Слугою, виходить на місце для свідка.

Дубельт (*Слузі*). Дякую, мій друже. (*Знімає з голови срібний вінок, стягує через голову довгий білий хітон. Залишившись у голубій жандармській формі, зачісується і поправляє довгі вуса*). О, ваше сіятельство, мій добрий ангеле і благодійнику, до чого ж приємно зустрітися з вами!

Бенкендорф посміхається, киває. Куцинський становиться во фронт.

Куцинський . Здрів'я желяю!

Дубельт . Схаменітьс'я, генерале, про яке здоров'я мова? А втім, вас пам'ятаю, радий привітати. (*Розкланюються*). І вас, панотче, і вас, панове. О, я бачу, тут засідання суду? Військового, я сподіваюся?

Головуючий (*с неочікуваною сухістю*). Судять відомого вам художника, академіка Шевченка. Звинувачено його у державній зраді, а вас, ваше превосходительство, викликано як свідка звинувачення.

Дубельт (*на мить замислюється*). Так, так. Отже, справу поновлено. Навіщо? Втім, прихований нагляд не відмін'явся... Та годі вже. Хоч якась практика. З ранку до вечора слухай арфу – кішки вже зсередини вивертає! Одну-однісеньку розвагу собі влаштував – стройові заняття з ангелами, а так ніякого живлення для розуму. Ваше сіятельство, чи довірено членам присутствія доступ до справ із грифом повної секретності? (*Бенкендорф, махнувши рукою, киває ствердно*). У такому випадку готовий вислухати ваші запитання, панове.

Обвинувач (*фамільярно*). Леонтію Васильовичу, чи звинувачували Шевченка в державній зраді?

Дубельт (*морщиться, відповідає підкреслено офіційно*). Загалом і в цілому таке звинувачення висувалося проти усього Слов'янського товариства святих Кирила і Мефодія, оскільки в його планах фігурувала розпливчата вимога побудови якоїсь слов'янської федерації, що в ній для Російської імперії не знаходилося місця, проте містилася там зовсім вже безумна ідея незалежної Малоросії (у складі федерації, чи як? А чим тоді їх не влаштовувала наша імперія?). Одначе товариство, як виявилось, не мало серйозного політичного значення, і наші підозри стосовно намірів цих базік діяти зброєю або вести злочинну пропаганду серед простого народу не справдилися. Тому змовники і покарані були легко: в основному, засланням до власних їхніх маєтків або до місць більш-менш віддалених. А ось на каторжні роботи ніхто з них не потрапив.

Захисник. Окрім хіба Шевченка: того віддано у москалі...

Дубельт. Ваш Шевченко, Йосипе Івановичу, ще щасливо відбувся. Він твердо і вміло захищався, на очній ставці з одним до смерті переляканим членом Слов'янського товариства, якимсь студентом, спокійно відкинув його показання: доносителеві здавалося, що Шевченко був ватажком радикального, бунтарського крила малоросійської партії в Слов'янському товаристві, яке мало за мету відновити гетьманщину. Все це виявилось дурницями, і я, дослідивши всю справу, в доповіді на височайше ім'я, підписаній його світлістю, тодішнім начальником Третього відділення і шефом жандармів незабутнім Олексієм Федоровичем Орловим, прийшов до висновку, що Шевченко не належав до Слов'янського товариства і діяв окремо, влекомий власною зіпсованістю.

Захисник. Тоді за кой хрін...?

Дубельт (*піднімає палець*). О! Злочин Шевченка був куди небезпечнішим за прекраснодушні панслов'янські фантазії купки провінційних студентів і університетських випускників. У підбурливих своїх та у вищому ступені зухвалих малоросійських віршах він виливав наклепи та жовч навіть і на осіб імператорської фамілії, забуваючи в них особистих своїх благодійників, що спромоглися викупити його з кріпосного стану.

Захисник (*примиреним тоном*). Ну, невдячність притаманна людині, ваше превосходительство... Однак все ж таки – віддавати за віршики в солдати... Хіба це не надто жорстоко?

О.Веніамін (*несміливо*). І правда, ваше превосходительство, хоч ось Овідіус теж був засланий за вірші...

Дубельт (*солодко посміхаючись*). Коли вже ви запросили мене, панове, так будьте ласкаві до кінця вислухати. З Овідієм ви вже самі якось розбирайтесь, на те ви письменники та вчені. Що ж до Шевченкі, то його злочин... (*Чеканить*). Злочин Шевченка відзначається обурливою зухвалістю, а провина його усугубляється природженими мерзенними моральними якос-

тями: він людина підла, боягуз і низький облудник. Малоросійський Тартюф! (*Опудало здіймає руки до неба*). Цій лукавій хохлацькій бестії (*стискає кулаки*) кількакрат удалося одурити мене – мене, що на політичному розшуку зуби з'їв! І в тому провина моя перед моїми государями.

Головуючий (*роздратовано*). І все ж таки, генерале, сформулюйте, чим конкретно завинив Шевченко.

Дубельт (*трохи розгубився*). Я не вправі розголошувати, і тому не маю права, що мова про секрети вже не державні тільки, а царствующої сім'ї також. (*Знову впевнено*). Скажу лише, панове, що мною було запропоноване покарання вельми м'яке, воно не відповідало вагомості злочину: як людину ще молоду, здорову, призначити до пограничного Оренбурзького окремого корпусу – і, зрозуміло, під суворий нагляд начальства. Шевченко походить з підлих шарів суспільства, мав тоді звання некласного художника. Фук якийсь, а не звання (*нібито здуває пушинку з долоні*) – ніякому військовому чину не відповідає, так на яку ж ще посаду, окрім рядового, накажете, панове, цього мужика відправити в армійську службу? Я й запропонував: конфірмувати Шевченка рядовим із правом вислуги. Що воно таке – з правом вислуги, я сподіваюся, вам, панове письменники, зрозуміло? А вам, святий отче, сіє вразумітельно?

О. Веніамін (*із жахом дивлячись на Дубельта*). Само собою, вразумітельно, ваше превосходительство... А що сіє означає, ви вже простіть мене, дурного та старого?

Дубельт (*люб'язно*). Сіє означає, що йому залишено було право вислужитися в унтер-офіцери. Для чого під час війни належить зголоситися на небезпечну виправу, виказати хоробрість, а в мирні часи достатньо тільки витримати іспити із "словесності" та із стройових вправ з рушницею (для людини освіченої – раз плюнути!). А з унтер-офіцерів дозволено вислужитися і в офіцери: знову понюхати порохового диму, знову на очах начальства відзначитися під кулями – і ось ти вже офіцер, а там (чому ж ні?), вислужитися

жив ще пару чинів – і отримуєш право просити государя про відставку. Та навіщо тобі та відставка, коли перед тобою відкривається найкраща в світі кар'єра – військова? Тому живий свідок ось...

Захисник (*регоче*). Так-таки й живий?

Дубельт (*з достоїнством*). Дивуюся я, добродію, вашій життєрадісності, теж, погодьтеся, не цілком природній для душі, позбавленої земної оболонки. Пардоньте мені обмовку, ні для кого не образливу. Я хотів сказати про ось Андрія Олександровича, що засідає в цьому присутстві: вислужився же він із рядових аж до потомственного дворянства і звання генерал-лейтенанта, та й до того ж не в армії, не в гвардії навіть, а у військах найбільш привілейованих і до государя найбільш наближених – у жандармському корпусі.

Куцинський (*похмуро*). Але ж не з державних злочинців, ваше превосходительство... Таких у жандарми ні за якої погоди не візьмуть.

Обвинувач (*фамільярно*). Пане генерал-лейтенанте, не треба хоч нам ока замилювати! Що ж ми всі тут – самі селян не мали, не знаємо, що так просто нізащо, не сіло не впало, жоден поміщик кріпака свого в солдати не здасть? Та ще ж молодого, здорового і тямущого!

Куцинський (*раптом кричить, аж Булгарин дригається у фотелі*). Не твоя справа, ти, пробачений зраднику! Вухами слухай, а не жопой, ляське ти лайно! Я говорю, що потрапив у солдати не за злочин.

Дубельт (*дещо зверхньо*). Заспокойтеся, Андрію Олександровичу! Я просив би дозволу повернутися до відданих у солдати державних злочинців. Ось, панове, вам найкращий приклад: солдати-поляки. Бунтарі, але ж народ молодцюватий. До речі, черговий приклад ницості Шевченка та його нещирості: до солдатства свого не терпів поляків і в написаному малоросійським діалектом опусі під назвою "Гайдамаки" із смаком описував вбивства малоросійською черню польського і єврейського населення в Південно-Західному краї під час бунта 1777 року... Але ж який пірует! На азійському

кордоні Шевченко заходився з тими ж ляхами брататися, а коли деяких з них, що в корпусі служили, не бачив довго, так заводив листування і кожному – от підлота! – писав: "Друже мій єдиний!"

О. Веніамін (*нерішуче*). А ви, ваше превосходительство, звідки повідомлені, чого він там полякам писав?

Дубельт (*розвеселившись*). Ви вже простіть мене, панотче, але ви задали чисто дамське запитання. Хіба даремно я згадував, що Шевченко в армії залишався під суворим наглядом? (*Раптом софіт, що висвітлював Дубельта, починає часто палахкотіти*). І откуда ето ви взяли, што мобільники не прослушиваються? (*Палахкотіння припиняється, Дубельт здивовано*) А що це я щойно бовкнув?

Захисник (*з розумним виглядом*). Тут таке буває. Магнітні збурення, коливання в атмосферній електриці...

Усі присутні на сцені із значенням презираються, Слуга ніби переглядається з Опудалом.

Дубельт. Так от, саме поляки ці із солдатчини як раз і вислужувалися. Ось один з приятелів Шевченка, Броніслав Залеський, той вислужився спочатку в унтер-офіцери, потім (за Кокандський похід, здається) отримав перший офіцерський чин, а потім служив у Оренбурзькому окремому корпусі при корпусній бібліотеці. Чим не кар'єра для Шевченка, який над книжками, згідно із донесеннями агентів, просто трясся? Ще один поляк, Сигізмунд Сераковський, теж із Шевченкових приятелів, тоді ж, у Кокандській кампанії, відзначився такою хоробрістю і такими військовими здібностями, що... ну просто молодець, одне слово... Мало того, що конфірмований в офіцери, але й зарахований був до Академії Генерального штабу і відправлений до Петербурга. На моїй пам'яті вже капітан, відмінно служить у Генеральному штабі, багато обіцяє в майбутньому.

Куцинський (*скрушно*). Уви, обіцяв багато, лише обіцяв, ваше превосходительство. (*Позіхає*). Повішений за моїм наказом. Винуватий я, коли засмутив ваше превосходительство. Під час останнього польського бунту перебіг він до ребеліантів разом із самозваним генералом Домбровським і очолив збройні сили бунтівників у ввіреному мені колись Віленському жандармському окрузі. В сутичці з армійським загоном вашого Сераковського було поранено і захоплено в полон. Армійське начальство передало його нам. Ну і... (*робить жест повішення*).

Бенкендорф. Та не засмучуйтесь ви, шановний Леонтію Васильовичу. Ну, підманув вас ляшок – тож хіба ви перший? Трудно людині честі, джентльменові прожити серед каналій. А поляки – така вже підступна нація! Наш російський мужичок славно про них сказав: сколь вовка не кормі, всьо в лес смотріт.

Обвинувач і Захисник обурено переглядаються.

Дубельт (*махнувши рукою*). Та яка, власне, різниця?! Правильно вчинили, генерале, що повісили. Однаково це був сміливець, якого віддали в солдати з вислугою і який вислужився до капітана Генерального штаба Російської імперії!

Куцинський (*хреститься*). Не дай мені, Боже, такої сміливості – щоби білому цареві воїнську присягу порушити...

Дубельт. Так, але ж це – особлива сміливість: не злякатися розстрілу або ганебної шибениці. А в Шевченка не то щоби такої відчайдушної, розбійницької хоробрості не було, але ж і тієї, простішої, звичайної солдатської не виявилось. (*Патетично*). Це коли в шерензі вітчизняного війська, у відкритому бою, де в гурті й смерть не страшна, справжній чоловік, не кланяючись ядрам і картечі, рветься підставити груди під кулю і багнет неприятеля. Тому що Шевченко – боягуз! Чому присутній серед нас граф Олександр Христофорович Бенкендорф пішов на військову службу шістнадцяти років

за віком? І він що – відразу генералом від кавалерії зарахований був і відразу же одягнув цей голубий мундир? Ні, прийнятий був унтер-офіцером до війська і в тому ж році вже бився з турками в Грузії, а потім пройшов через всі війни, що їх вела Російська імперія на початку XIX століття, а серед них – і всі тяжкі наполеонівські кампанії...

Бенкендорф. Але ж і ви, Леонтію Васильовичу, хоч десятком років і молодші будете за мене, те саме можете сказати про себе. А під Бородіном, на відміну від мене, ще і поранені були...

Дубельт. Так, проте ніхто не скаже про мене того, що всі знають про вас. Як ви, на чолі партизанського загону, громили французькі тили, нехтуючи погрозами Бонапарта, що обіцяв вам петлю, якщо потрапите до нього в полон. А другий мій начальник за Третім відділенням, незабутній Олексій Федорович Орлов! Той у Бородінській битві отримав шість шабельних ран, але вийшов з бою тільки після поранення пікою у бік. А тепер подивитися на Шевченка і запитаєш себе: та що ж це за чоловік, коли він за десять лет не спромігся навчитися рушничним прийомам і тільки скулив і бідкався своїм благодійницям і приятелям?

Опудало в масці безпорадно розводить руками.

Головуючий (*пожвавившись*). Осмілюся зауважити, що боягузтво Шевченка було би підсудним, коли б він виявив його в бою, проте він на боях і в битвах не бував, а в тому, що не просився в начальства на Кавказ або в Кокандський поход, а сидів собі сумирно в укріпленні серед пустелі, де йому начальство визначило, звинувачувати його законним порядком ми не вповноважені. Фадею Венедиктовичу! Пане Булгарин! Чи маєте ще якісь запитання до свідка?

Обвинувач. Аякже, аякже! Звичайно ж, маю. Що ви таке казали, ваше превосходительство, про те, що звинувачений буцімто декілька разів підманув вас?

Дубельт. Так, йому вдалося мене обдурити двічі. А то і тричі – це вже як рахувати. Першого разу під час допитів біля Тучкова моста, у Третьому відділенні, йому вдалося переконати мене, що членом Слов'янського товариства не був. Потім уже докумекав я, що фактично каналія був членом – і відігравав-таки в товаристві головну роль. Ну, коли серйозно, панове, хіба це мало значення, що персня із св. Кирилом і Мефодієм не носив, що уставу таємного товариства в нього не знайшли? Уж якщо було це товариство фантазерів і базік, то головним і найнебезпечнішим у ньому мав бути віршотворець! Однак до цього я вже опісля додумався. Пізно було пересуджувати. А слід було відразу Шевченка, не кажучи лихого слова, до Петропавловської фортеці та в одиночці згноїти.

Голос із залу. Ганьба! Сатрапи!

Дубельт *(задумливо)*. Другого разу він мене піддурив уже після того, як ми відроби́ли в Угорщині, додавши там бунт проти австрійської корони. Року, здається, приблизно п'ятидесятого його покровителька княжна Репніна розпочала справжню кампанію у вищих сферах, щоб полегшити долю цього свого протеже. Отримуємо ми у Третьому відділенні декілька подань від начальників Шевченка за Оренбурзьким окремим корпусом, на решті, він і власною персоною нахабно звертається особисто до мене. Він, бачте, тепер уповні усвідомив свій злочин і вповні покався.

Обвинувач. А чого прохав?

Дубельт. Скиглив, що немає в нього ні молодості, ані здоров'я, тому, мовляв, залишив будь-яку надію на полегшення долі через військову службу. Нісенітниця, дикунство! А ось прохання було вповні розумне. Шевченко просив дозволити йому малювати.

Захисник. А навіщо було вас, зайнятого чиновника, про таку дрібницю просити? Хіба солдатіві забороняється малювати?

Дубельт *(неохоче)*. Ні, солдату якраз не забороняється. *(Пожвавився)*. В особистий свій час (хто не знає, так це година увечері від служби ві-

льна) – будь ласка. Бажаєш, солдатика, сорочку заштопуй, бажаєш – вошей в ній дави, бажаєш – до чобіт нові підбори підбивай, бажаєш (*розпливається в посмішці*) – акварельку пиши з товариша по казармі. Уявив собі цю картинку – самому смішно!

Головуючий. Еге ж! Портретний етюд аквареллю в смердючій казармі, під розвішаними на мотузках онучами.

Захисник. Я вас дуже уважно слухаю, ваше превосходительство.

Дубельт (*вельми неохоче*). Справа в тому, що на моїй доповіді про рішення справи Шевченка государ Микола Павлович побажали дописати на березі олівцем: "Під найсуворіший нагляд із заборною писати та малювати". Тож Шевченкові й заборонялося.

Куцинський. Ага. Ну, тепер зрозуміло.

Дубельт (*посміхається*). Радий за вас, генерале. А я тоді не вельми розумів, де тут собака заритий. Шевченко мав звання некласного художника, про що йому виданий був атестат, завірений печаттю Імператорської Академії мистецтв – так чому би шельмі й не малювати? Ніякі нездолені малюнки його мені тоді не були відомі. Я читаю в його листі, що він розкаюється. Ладно, мені пишучи, не гріх і збрехати. (*Жандарми і Булгарин, усміхаючись, переглядаються*). Що ж, я наказую підібрати копії його листів з Оренбурзького округу – нахожу і там таке же розкаяння, і навіть дуже патетичне, і навіть дуже релігійне. Він і княжні Рєпніній таке писав, і графині Толстой, палкій його партизанці, вона, власне, і витягнула його на волю. Що ж, думаю, коли розкався, хай вже, думаю, не зариває свій талант у землю, дивись, чого корисного для держави Російської й намалює. Було ж, пригадую, до арешту: зробив вельми непогані картинки для "Історії Суворова". Заручаюся підтримкою свого начальника Олексія Федоровича (*тонко посміхається, витримує паузу*) і звертаюся до государя імператора: так, мовляв, і так, чи не дозволити нам, ваша величність, художникові Шевченку малювати? А государ (*поважно*): "Ще не час". Що ж, так і буде. А потім там, в Оре-

нбурзі, якийсь підпоручик накатав на нього донос, що, бач, Шевченко і пише, і малює, й у партикулярному платті ходить і – ось це вже справжнє неподобство! – живе не в казармі, а на приватній квартирі з якимсь поручиком. А це для гостелюбного поручика могло закінчитися вельми скрутно, військовим судом: у тому випадку, коли доведене було б його фамільярне спілкування з рядовим.

О.Веніамін (*несміливо*). Москалик, значиться, вже і не людина. Вже і дружити з ним недозволяється.

Куцинський (*розводить руками*). Закон єсть закон, панотче.

Дубельт (*мрійливо*). Друга справа Шевченка пішла звичайним порядком: арешт, обшук. Сиджу я в своєму кабінеті біля Тучкова моста, читаю допит, знятий з Шевченка в Богом забутій Орської фортеці, і бачу: звертається цей армійський бурбон, підполковник Чифір, до Шевченка на "ти" – тоді як я – я! – і тут, у Петербурзі, допитував його на "ви"! Он як весело, думаю, виходить: тебе, підполковнику, і близько не підпустять до тих аристократичних салонів, де цей рядовий штовхався, а ти йому "тикаєш"... Ну, погодував вошей в острозі наш "колишній художник" (отак його той армійський філософ атестував) ще з півроку в компанії з усякою черню, що і було йому при рішенні справи государем-імператором зараховано як покарання. Здогадуюся тепер, що Шевченку якась наволоч, писарчук там який-небудь, встигла попередити, бо папери у нього були знайдені головним чином безневинні, листи, в основному. З переляку місцеві розумники в еполетах вирішили, що йому і листуватися заборонено! Государ звинуватив у всьому покровителів Шевченка, а сам художник відбувся поневірянням по батальйонах, що стояли в тамтешніх ведмежих кутках.

Захисник. Тож у чому ж він вас обдурив, ваше превосходительство?

Дубельт (*із стриманою люттю*). Та тим обдурив, що не розкався зовсім! Зберіг свою неприродну, незрозумілу ненависть до царствующого роду – і до монархів взагалі! Як тільки позбавився він солдатчини, до Пе-

тербурга ще не діставшись, накатав у Нижньому Новгороді вірші, не кращі за ті, що за них постраждав. Щось таке там: "Фараони... Кесарі, то погань лютая без Бога, сказано – дракони". А далі про "нових фараонів і кесарів-людоїдів".

Голос із залу. Слава! Слава Шевченку!

Обвинувач. П'яні вигуки якийсь – і нічого більше.

Дубельт. Він ще до першого арешту, в Києве, називав всіх монархістів мерзотниками, а повернувшись, прийнявся викривати – кого б ви думали? – святих Давида Псалмоспівця і рівноапостольного великого князя Володимира! Мені як доставили з Нижнього Новгорода список тієї поеми, де про "кесарів-людоїдів", прочитав я, грішний, схопився за голову і гадаю собі: "Ось пожалував мені государ три тисячі десятин лісу, так знайти би там дві справді мерзенні осини, аби на одній повісити Герцена, а навпроти – Шевченка!"

Голос із залу. Ганьба!

Опудало Шевченка з грохотом падає навколішки і здимає руки до неба.

Захисник. Так чому все ж таки цар заборонив йому малювати?

Дубельт (*роздратовано, переминаючись із ноги на ногу*). Ось ви самі у государя Миколи Павловича і запитайте – коли не злякаєтеся. Я можу бути вільним, панове? Чергую сьогодні в райському генеральському колі при роздачі порцій, і мені ще за уставом належить з амброзії пробу знімати.

Головуючий. Якщо ніхто не має більше запитань до вас... Так немає? Тоді дякую вам, ваше превосходительство.

Дубельт облачається в хітон, надягає венець, на швидку руку розкланюється і швидко виходить.

Головуючий. Але ж ідея непогана... Пане Обвинувачу, чи не бажаєте викликати Карла Івановича своїм свідком?

Обвинувач. Кого, ви сказали?

Головуючий. Та годі вам перед нами незайману дівчину зображати. Напевно, й самі так називали Миколу І в особистому листуванні. Отже? (*Булгарин злякано хитає головою*). Чи маєте ще запитання? Ні, значить. Тоді ваша черга викликати свідків, Йосипе Івановичу.

Захисник. А от я, панове, государя Миколу Павловича, мабуть, викличу. Адже питання про заборону малювати залишилося нерозв'язаним.

Головуючий (*кивнувши, голосно*). Захист викликає свідком імператора всеросійського Миколу Павловича! (*Праві двері, виплеснувши пучок білого світа і два-три акорди на арфі, відрізу ж зачиняються. Пауза*). Що ж тут поробиш? Федоре, зганяй, хай поквапиться.

Слуга проходить залом і зникає за правим виходом. Пауза.

Обвинувач (*мрійливо*). А можна ж було і донощика сюди до нас викликати...

Захисник. Признайся, Фадею, що хотів би позбиткуватися над хлопцем, як пан Дубельт над тобою збиткував, га? Може, як він тебе, і тридцятьма трьома рубликами сріблом винагородив би його?

Обвинувач (*грізно, розвертаючи коляску у напрямі Сенковського*). *Ruńnij swoich spraw, lajdaaku!* Скажи мені краще, чому ти над Дубельтом не наважився посміятися?

Знову короткий спалах і акорд на арфі, до залу влітає Слуга. Підіймається, кульгає до сцени і на ходу бурмоче.

Слуга. Так що сказали... Тії фараони-людоїди... Зараз не прийдуть!... А прийдуть, коли покушають! І чогось не второпав я... У вуха зашуміли мені тому що... Чогось про Лександру Македонського...

Головуючий. Та хай йому грець. Вечеря так вечеря.

Кучицький (*офіційно*). Пане Головуючий, дозвольте запитання. Чи було вами віддано на кухню розпорядження заготовити для нас порції на випадок (на жаль, це вже сталося), якщо ми запізнилися до роздачі?

Головуючий (*м'яко*). Не було необхідності заготовлювати, ваше превосходительство. Для нас сьогодні накрили тут поряд, у боковусі, тобто в окремому кабінеті. Прошу до столу, панове. Антракт!

Акт другий

На сцені судове присутствіє у повному складі. Немає тільки Слуги. Усі мовчать. Мов зачаровані, втупилися у правий вхід. Пауза.

Нарешті, праві двері розчиняються, у спалахах бліців і в райській музиці з'являється Слуга із золоченим фотелем перед собою, за ним – Микола І.

Бенкендорф. Панове офіцери!

Жандарми миттю становляться у фронт. За ними, посовавшись туди-сюди, як собачка перед тим, як присісти й зробити *roug le grand*, підіймається та випростується Сенковський. Булгарин, паралічем обмежений в демонстрації своїх вірнопідданих почуттів, теж намагається їх виразити. Непорушними залишаються тільки Головуючий та Опудало. Слуга ставить фотель на сцені, поруч із місцем свідка. Микола І, не знявши золотого вінка і шовкового білого хітона, вигідно влаштується у фотелі.

Микола І. Бог мой! *Mon cher ami* Александр Христофорович, друг сердечний, вот где довелось увідеться! Садитесь, господа, почувствуйте себя вполне непринуждённо.

Бенкендорф. Панове офіцери! (*Сідає першим*).

Микола І. Послушай-ка, Председательствующій! Я же понимаю, што без волі Небесного Самодержца (*тикає пальцем вгору*) нікто би тебе не позволіл устраївать здесь это шутовское представление да пересуживать рещонное в своєю время моїмі молодцями-жандармами дело художніка Шевченкі. Я же протів доброй шуткі нічого не імею. Сам, знаєшь лі, в весьолую минутку на досуге любіл *plaisenter*... Как это?

Обвинувач. ...пошучивать, ваше величество.

Микола І. Ну вот, дожил: полячишка мне руское слово подсказивает.

Головуючий (з повагою, м'яко). Ваша величносте, розмовляйте українською.

Микола І. Што?!

Головуючий. Розмовляйте українською мовою, ваша величність. Ви ж відвідуєте курси українізації, хіба ні? Ще й додатковий вчитель до райського кола монархів був відряджений – і непоганий фахівець. Замість диплома показував тут нам перстень, отриманий від персидського шаха за те, що вчив його дітей французької.

Миколай І. Вот ти о чьом. Да, поступалі такіє указанія Свише, помню. (*Підіймає очі догори, дивиться вельми неласково*). Когда я ещо бил на путі от подростковой нерешительности до убеждьонности, што усердіє всьо превозмогаєт, находіл я отраду в утверждєніі моего отца духовного, а он говоріл: "Неісповєдіми путі Господні". Што і наблюдаєм, господа.

Головуючий. Ваша величносте, ви погано впливаєте на дисципліну колишніх ваших підданих. Ось уже навіть Булгарин насмілився проказати три російських слова. Та згляньтеся хоч би на ваших молодців-жандармів! Як швидко та весело вони навчилися розмовляти українською! Відповідаючи ж вам, будуть змушені порушити суворий наказ. Ваша величносте!

Микола І. Ладно. Однако скажи мнє, Председательствующій, считаєш лі ти сам, што заставлять нас говорить по-малоросійськи, как смешних дураков Квітки, справедливо? Только честно!

Головуючий. Справедливо, ваша величносте. Адже тисячі освічених українців, хотіли вони, чи не хотіли, але змушені були все життя розмовляти хто російською, хто польською, хто німецькою. З іншого ж боку... Коли немає справедливості на світі людському, хіба є сенс у існуванні справедливості абсолютної?

Микола І. Как это – "немає на світі людському"? А справедливість мого монаршого суда? (*Бундючно, крізь зуби*). Хороше, я спробую. О чьом то бш я?

Голос із залу. Кат декабристів, мучитель Шевченка!

Обвинувач. Найпокірніше прошу дозволу нагадати вашій величності, що йшлося про державний злочин відомого Шевченка.

Захисник. Про причину, що через неї ви, ваша величність, заборонили художнику Шевченку малювати.

О.Веніамін. Про непізнаванну, одначе же обов'язкову для християнина волю Божества.

Бенкендорф (*м'яко*). Ваше величество, ви говорили, що не від того, щоб пожартувати.

Микола І. Тепер понятно. Спасібо, mon cher ami. Я просто хотел об'ясніть, отчего я, від другіх всегда требовавший неуклонного соблюденія діципліни і сам человек весьма діциплінований, позволіл себї не з'явитися в судебное прїсутствїе вовремя. Тому була серйозна причина. (*Раптом відригує, і залом розноситься запах нектару найвищої якості*). Пардон, господа. Це, хі-хі, моя серйозна причина сама о собі заявила. Наступало время вечірньої роздачі нектару, і мені, коли би я задержался у вас, тоже, раумеється, прїнеслі би порцію к общему столу, да тільки я не пожелал, щоби она на столе без мого прїмотра оставалась. Сашка Македонській – такий шутнік, вічно што-нібудь учудїт з порцією отсутствующого (ну, мало лі які прїчини бивають у человека отойті від стола!), і мені не хотелось, панове, стать очередним об'єктом його острот. Человек ще молодой, з епохи нецивілізованной, дікарская енергія кіпіт, а делать йому нечего у нас (*софіт, що освітлює царя, починає часто мигати, а він продовжує іншим голосом*) в особливому готелі для VIP... Тьху ти чорт, в нашем райському колі для монархів...

Обвинувач. Будь ласка, не турбуйтеся, ваша величність: магнітні коливання, збурення в атмосферній електриці... Неподобство, зрозуміло, але ж буває.

Микола I (*підхоплює*). Буває, буває, к сожаленію. Бардак, господа! І даже к нам явівся було етакій дрожащий прізрак в чорной рамке (*обома руками показує розмір і форму рамки*). Маленький, схидний, на лисую лісу схожий. Мій приятель здешній, король Фрідріх II, коли його увідал, від страху ледве в своїй качалке не опрокінувся. А прізрак той вродє як рєчь говоріл, і на російськом, знаєте лі, язикє. Одєт бил в партікулярное платьє, в странном узеньком таком галстучке. Под моїм, говоріт, руководством Росія процветает, однако демократію будем неуклонно развівать. Поразітельно! Коль ти рускій царь із прекрасного сіяющего будущего Російської імперії, то почему ти, шельма, не в мундіре!

Обвинувач. В однострої, ваша величність. Українською мовою кращє говорити не "мундир", а "однострій".

Микола I (*повільно, ніби перевіряючи слово на смак*). Одно-строй. Красивое слово. І мої малоросіяне могут, как виясняється, полезную вещь придумать...

Головуючий (*з повагою, однак наполегливо*). Ваша величностє, на цьому судовому процесі вам було поставленє Захисником запитання: чому на рішенні по справі Слов'янського товариства ви начертали резолюцію, яка забороняла художникові Шевченку малювати? Не вельми, зрозумійте нашу цікавість, це було очікувано.

О п у д а л о Шевченка жестом, що встиг вже набриднути глядачам, здіймає руки до неба.

Микола I. І што – я обязан отвечать на все поставленние здєсь... питання?

Головуючий. Егє ж, повинні, ваша величностє. (*Шанобливо вказує пальцем угору*).

Микола І. Хороше. Хотя ж чого хорошого? Я тогда оказался в положенії, для мене, як для чоловіка честі, прямо скажу, затруднительном. Про те, яке оскорбленіє було нанесено царствующему дому Шевченкой, мої генерали, небось, не посмелі тут рассказать?

Бенкендорф і Дубельт (*дуетом*). Нікак нет, ваша імператорська величносте, не наважилися!

Микола І. Молодци, верні слуги. Так вот, Шевченко в спісках стихотворного пасквіля под названієм "Сон" осмелілся висмеять і мене, і мою супругу, свою царицю-матусю (вот!). Ми описані на прийомі в Петергофе по случаю ежегодного праздника 1 іюля...

Обвинувач (*у фальшивому захваті*). ...щорічного свята, заснованого вами в пам'ять дня шлюбу вашого з принцесою Шарлоттою Прусською, після переходу в православ'я – Олександрою Федорівною! Сугубе нахабство!

Микола І (*киває*). Ну да. Мене он изобразил с похмелья, раздающего всем придворным плюхи і затрещины, а оні-де тільки счастліви і морди под мой кулак подставляют (*Бенкендорф і Дубельт переглядаються, письменники також – проміж собою, Куцинський і о. Веніамін потупилися*), а дальше вообще якийсь п'яний бред. Ну і Бог с ним, за себя я не в обідє. Однако же наглец посмел коснуться грязним своїм язиком внешности моеї супругі, посмел посмеяться даже над її нервним тиком! Це прі том, што моя Marie заболела в роковой день возмущенія 25 декабря 1825 года, коли переживала за мене і дітей. Ведь неізнестна була, останється лі жив муж ейо к вечеру, і ей самой не отрубят лі голову, як Marie-Antuanette. Ну, а виходка Шевченкі поставіла мене в дурацкое положеніє. Коли б такое сатирическое нападеніє позволіл себе ровня мені, европейський какой король ілі там герцог, я би дал йому пощечину, а він би уж решал, требовать лі по всей форме сатісфакцію...

Захисник (*скороговоркой*)... а ще війну нахабі можна об'явити.

Микола І (*тяжко вдивляється у Сенковського, витримує паузу*). Твоя, самозваний барон, весьолость в присутствії царствующей особи неуместна. Тут я решаю, смеяться мені ілі нет, а вот когда від души расхохочусь, тільки тогда дозволяється і тебе подсюсюкнуть. А як? Фадейка, покажи йому – як.

Обвинувач (*втягнувши голову в плечі, обережно*). Хі-хі.

Микола І (*роздумливо*). Вот когда би хтось хотя би в генеральском чинє на такое оскорбленіє отважился, я так і бить, позволіл би преданному слуге і надбожному человеку, князю Орлову, к примеру, или вон генералу Дубельту дать подлецу пощечину і в виде ісключенія позволіл би і на дуель с ним вийті. Однако як поступить со штафіркой, какім-то там некласним (тьфу!) художніком, да єще з крепостних?

Бенкендорф. Та на нього кулі шкода, ваша величність!

Обвинувач (*насмівлившись*). У мішок безумця та й у трясовину!

Микола І (*відмахуючись від Булгарина*). Мені советовалі і в жолтий дом посадіть. Єще чего! Послал я князя Орлова за конфіденціальной консультацієй к історіку Погодіну: какиє, дескать, в Росії імеються прецеденти. Прецеденти оказалісь вродє Фадейкиного "в мешок да в омут": кого сожгли публічно, кто голову на плахе потерял, кто безвестно сгинул. Прямо скажу, варварскіє пріцеденти, меня, як отца своїх подданных і главу государства, основанного на строгом соблюденіи законов, просто огорчившіє. Правда, єслі як на духу... (*замовкає*).

А замовкає Микола І, тому що в миготінні софітів у залі виникає Шевченкознавець. Вбігає на сцену і, ледве що не тикаючи ліктем у щоку здивованому Миколі І, починає чеканити доповідь.

Шевченкознавець. Товариші! Шевченко, геніальний син українського кріпосного селянства, зумів втілити його волелюбні думи та мрії у своїй ідейно і художньо досконалій поетичній творчості. Борець за соціальне визволення українського трудового народу, великий Кобзар був вірним учнем і одноступцем російських революційних демократів – Белінського,

Чернишевського, Добролюбова. Правильно сказав відомий радянський поет Дмитро Павличко, що Шевченко був предтечею Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Раптом у залі та на сцені гасне світло. Коли вмикається звичайне освітлення, Шевченковознавця на сцені вже немає.

Микола І (*вкрай здивований*). Што ето било, господа? Александр Христофоровіч, потрудітесь доложить.

Бенкендорф (*непевним тоном*). Учені люде самі достеменно не знають, ваша величність. Потойбічний світ, що в ньому нам з вами довелося опинитися після останніх у житті хвороб і утішливих для самолюбства похоронів, надто вже ефемерний та примарний. Говорили також про нетривкий склад ефіру, але цього я, пробачте, не зрозумів, у фізиці я профан... (*Пригадує, радісно*). Паралельно до сього нашого світу, тонкого і субтильного, продовжує існувати земне життя в усій його брутальності, і деякі образи з нього, завдяки збуренням у магнітному полі, проривають, говорячи фігурально, часові кордони.

Микола І. Благодарю, Александр Христофоровіч. Честно признаться, я етім безобразієм глибоко огорчен. О грубості земной жизни ви хороше сказали. Сколько сил я отдал Росіи, пытаюсь навести в ней порядок! Однако, отбивая с земной своей юдоли сюда, чувствовал я себя оскорблённым неблагодарностью подданных: несмотря на мої неусипніє труди, невіра на вседневніє мої усілія... Особливо в Москві, в Кремлі я ето чувствовал, будто снілося наяву: стою посереді корита з калужським тестом, отдаю приказ, топаю ногою – так рядом з ботфортом моім качнулося, задрожало, а чуть подале і шевеленія нет! Што ж, думаю, як уйду від вас, хоть тогда, может статься, раскаетесь, поймёте, што билі недостойни такого государя, как я. (*Бенкендорфу*). Ты ридаетш, mon cher ami, не плач! Я не імел в віду тебя, потому што всегда відел в тебе родственную душу. (*Плачуть обидва*).

Головуючий. Заспокойтеся, ваша величносте. Чи не бажаєте води?

Микола І. (*Промокає очі хусточкою, потім розгортає її та голосно висякається*). Нет, благодарю. Невкусная здесь вода, нікакая, будто прокіпяченняя. І нектар пріторний. Іногда вкусом напамінаєт Lakrima Kristi, однако нельзя же, панове, все время пить одно Lakrima Kristi! Чаял я хоть здесь найти покой і порядок, а і тут у Тебе (*дивиться вгору*), мій Боже, сущій бардак. Ти хоть понимаєшь, там наверху, што еті електрически возмущенія і шалості могут разрушіть мойо последнее прібежище?

О. Веніамін (*дивиться на царя з жахом*). Ваша величність, молю вас уклінно, не богохульствуйте! Краще вже повернемося до Шевченка.

Микола І. А што я такое говоріл о Шевченке?

Обвинувач. Про обрання для нього роду покарання, ваша величносте.

Микола І. О! Сгоряча, тільки узнав об оскорбленіі ім моєї супругі, я какой тільки расправи не придумивал! Хотелося мені отдать його в солдати, а едва обмундіруют, тут же обвиніть в государственном преступленіі і гонять сквозь строй, поки не подохнет прямо под шпіцрутенамі. Однако, поки шло следствие, я остил. І мне понравілося то решение дела, которое предложіл генерал Дубельт. І в самом деле, армія могла сделать з нього настоящего человека, то есть офіцера как человека наиболее совершенного – законопослушного, образованного, учтівого і молодцеватого. Малевать же я запретіл Шевченке по двум прічинам, в обоіх случаях заботясь об його же благе. Стал би він малевать портретікі за деньгі, на пріварок к солдатскому раціону подрабативая, отвлекался би від обучения солдатской науке і оттянул би благотворное для себя производство в унтер-офіцерскій чин. Це первый резон. Другий був посерьознее. Коль склонен Шевченко оказался к пасквілям словесним, була опасность, што запреті йому пісать, так він пріметься карікатури малевать. А нарисуєт карікатуру на начальство, на того же графа Перовського, который в азіатській глуші вьол жизнь далеко не святую, доблядова-

ля до того, што його метреса убіла утюгом горнічную, – вот солдату-художніку і смерть под шпіцрутенамі. Потому і запертіл.

Голос із залу. Ганьба! Смерть катам!

Опудало Шевченка жестом, що вже остаточно набрид глядачам, здіймає руки до неба. Далі жести Опудала хай розставить читач на свій розсуд.

Головуючий. Пане захиснику, чи маєте ще запитання до свідка?

Захисник. Маю, пане Головуючий, ще одне і останнє запитання. (*Відкашлюється, не відразу наважуючись*). Ваша величносте, чи зраджували ви вашу дружину, государиню імператрицю Олександрю Федорівну?

Микола І (*наїжачившись*). Я што, і на ето обяван отвечать? Понятно. Хамство, Сенковській, беспардонное хамство ти собі позволяєшь. Недаром я всегда говоріл (вон Александр Хрістофоровіч знаєт), що вся ета полуобразованная обслуга – художнікі, пісателі, архітектори, актйори, полотйори – все оні должни знать свойо место. Вот був у нас толковий художнік з лейбгвардії, Федотов, замечательно начинал, поки служил, а на гражданке, што ж в том удівительного, свіхнулся. Я бедолаге покровительствовал, і мені доставілі його рисунки, сделанние уже в жолтом доме. Там він мене веліканом ізобразіл, в лупу рассматривающим його, нічтожную букашку... Так я подумал: безумець, а мисліт правільно.

Головуючий (*з недоладною роздратованістю*). Ваша величносте!

Микола І. Да, я отвечу, отвечу... (*Раптом заспокоюється, продовжує легким світським тоном*). Да, ізменял. Конечно же, ізменял. Об етом, впрочем, многіе знали. В свойо оправданіе могу сказать, што я ніразу не оскорбіл свою дорогую супругу, заводя собі постоянную метресу з придворной знаті, як поступал, напрімєр, мій блаженной памяти несчастный отец. По мелочам всьо больше, мімольотно, не нанося ущерба государственным делам і супружескім узам, срывал я цветы удовольствій.

Судді слухають, роззявивши рота.

Захисник. Зради ваші дружині, ваша величність, чи не були пов'язані з хворобами та природним... гм... старінням імператриці?

Микола І. А як ти думал? Конешна. Все знають, що мужья стареють-ся медленнее своїх жон, і што-то я не слыхал, щоби кто-нібудь з вас, панове, пожаловался на сєй капріз прїроди. А во мені дами находїлі... Дайте прїпомнїть... (*мрійливо*) внушительную і велїчественную красоту, велїчавую осанку, строгую правільність олімпійського профїля, властний погляд і даже улыбку снісходящего к нїм Юпітера. А што сплетнїчають про мене, будто я развращал і після прїстраївал замуж дєвіц-їнстїтуток, так ето еше вопрос, хто кого развращал, я їх – ілі онї меня. Екіє вострушкі! Дєвочкі з младших классов билі в меня поголовно влюблени, і еслі какая-нібудь випускнїца отправляла мені *billet-douceur*, надушенную запїсочку, то уж, поверьте, знала, що делает, і була уверена, що вместе с будущим мужем займьот тьоплое местечко прї дворе. Вот так, господа.

О. Веніамін (*у захватї, з жахом*). І тако ізяцно признатися в порушеннї четвертої заповїдї! О, се чоловік!

Головуючий (*стряхнувшись*). Спасибї, ваша величносте. Пане Обвинувачу, чи маєте ви запитання до свїдка?

Обвинувач. Всепїдданїше не маю.

Головуючий. Дякую вам, ваша величносте, ще раз дякую за відвертїсть і неоцінїму допомогу відправленню правосуддя. Ви вільні, ваша величносте.

Микола І. А які там у тебе слєдующіє пункти обвіненїя?

Головуючий. Безбожіє, а потїм розпуста, ваша величносте.

Микола І. Знаєш, а я, пожалуй, останусь, посїжу. Развлеченїй-то у нас в раю – раз, два і обчолся. Тїльки ти постав першою розпуста, а с безбожія, колї наскучит, я і сам уїду.

Головуючий. Покиньте зал суду, ваша величносте. Таке правило.

Микола І. Послушай, я ведь всю время к тебе присматриваюсь. Зачем ти напяліл трагіческую маску? Ти хто – акторішка? Думал я, што Щепкін – так ти слішком молод для него. Ти – Каратигін? Кто из ніх – Михайла ілі Петр? І ти полагаеш, што здесь я тебе не достану?

Головуючий (*кратко*). Уже досталі, ваша величносте. Федір, перенеси фотель государя імператора до партеру, в перший ряд. Так зручно? Пане Захиснику, чи бажаєте викликати наступного свідка?

Захисник. Маю таке бажання. Прошу викликати президента Імператорської Академії мистецтв її високість велику княгиню Марію Миколаївну.

Головуючий. Викликається до судового присутствія...

У залі раптовий шум. Двері з раю так і не відкриваються, зате із зала, відштовхнувши на шляху Слугу, що намагався йому перешкодити, на сцену проривається Драгоманов.

Драгоманов (*захекавшись після метушні*). Це китайська комедія якась, а не суд. Як за життя перебували під ярмом, так і після смерті ніякої демократії нема...

Бенкендорф (*холодно*). Чи це не ви, милостивий государю, дозволяли собі всякі нечемні викрики із зала?

Драгоманов. Інколи я, а інколи й не я. У залі багато українських патріотів, тільки, як завжди, домовитися між собою не можуть.

Голос із залу. Космополіте! Зраднику української нації! Москвофіле! Обрусителю!

Драгоманов. Чули? Ось і мені дісталось...

Куцинський. Пане Головуючий, та женіть ви молодчика в шию!

Обвинувач (*зацікавлено*). А хто ви такий?

Драгоманов. Добре, я представляюсь. Михайло Драгоманов, етнограф, публіцист, сумний для мене момент зустрів професором Софійського університету в Болгарії.

Бенкендорф. У Болгарії – університет? Під турком? Проженіть його – це явний самозванець.

Драгоманов. Осмілюся нагадати вам, генерале, що ваш цар, який отам у партері розвалився, він, справді, заради сумнівної слави поліцеймейстера Європи відмовився від історичних традицій Росії, зрадив наших братів, православних слов'ян. Однак після смерті цього тирана Росія прокинулася від сну і кров'ю росіян, українців та інших народів імперії звільнила південних слов'ян від мусульманського ярма...

Бенкендорф (*Підскакує на рівні ноги*). Чи вдалося висадити десант у Константинополі?

О. Веніамін. А хто тепер владика київський?

Головуючий. Тихо! Усім мовчати! Панове, всім вам, а вам, пане Драгоманов, першою чергою, нагадую сувору заборону згадувати про сконання когось із присутніх і – це ще важливіше – переконливо прошу мовчати про всі події, що відбулися після оселення в пеклі та в раї душ, що там нині перебувають. Усе це дуже небезпечно, бо може зруйнувати стіни нашого хиткого світу. Академіку Якобі, вельмишановний Борисе Семеновичу, дайте, будь ласка, довідку. Адже ми у фізиці невігласи.

Якобі. (*Підіймається у залі під променем софіта. Говорить із сильним німецьким акцентом*). У такій науці, як фізика, ми всі тут невігласи, пане Головуючий. Спостерігаємо явища, пояснити їх не можемо, але іноді вдається виміряти їх фізичні характеристики. Ось перед вами, панове, мій удосконалений вольт-агометр. (*З натугою підіймає над головою прилад дикого вигляду*). Під час забороненої, злочинної балаканини, про тему якої ви, пане Головуючий, нам нагадали, показання приладу різко змінюються, відбиваючи відповідні коливання магнітних та електричних полів. І при цьому справді відбуваються прориви часових оболонок, і ми чуємо і бачимо вражаючі речі – от як сьогодні. У себе в лабораторії я приєднав до цього приладу тонку мембрану, і вона видає іноді дивні повідомлення, як наприклад: "Ти де?"

Звякні мені на городський". Досі прориви в часі самі собою закривалися, проте хто знає, що чекає нас у майбутньому?

Драгоманов. Та що ж я – ворог собі? Мовчу.

Головуючий. Мені тут пропонували вас виставити, пане Драгоманов, але ж я так само, як інші члени суду, маю право викликати свідків. Говоріть.

Драгоманов (*дещо вибитий з колії*). І буду! Шевченко справді був непримиренним антимонархістом, але хто ж тепер вважає це за злочин? Є ж така держава, й величезна, З'єднані Держави Америки, а в неї мешканці, як не дивно, усі поспіль антимонархісти. В Європі маємо Швейцарію, республіку з незапам'ятних часів; нарешті, на наших очах Франція... Пробачте, мовчу. Так, я згоден, у поезіях своїх Шевченко без усякого респекту ляв монархів давнини та деяких російських царів минулого, натяками засуджував і свого тодішнього государя – але хіба це карний злочин? А коли переходив при цьому іноді кордони доброго смаку, так це біда його, а не вина.

Голоси із залу. Ганьба! Шевченко – твій бог, Україно!

Драгоманов (*не звертаючи уваги*). Навіть за жорстокими законами Російської імперії Шевченко міг бути засуджений не за антимонархічні погляди, а за спробу втілити їх у життя, щоб знищити монархію в Росії і домогтися відокремлення України. Що такої провинності за ним не знайшлося, встановили, як ми тут усі чули, самі слідчі Третього відділення. Навіщо ж я тоді на сцену видерся? А щоби довести, що добродушний Тарас Григорович і не був ніяким революціонером. Коли він приїхав 1859 року до Києва, і не надумався навіть зібрати студентів, виступити перед ними. Я сам тоді вчився в Університеті святого Володимира, у нас там були студентські гуртки – й доволі радикальні, недарма ж наступного року дванадцять моїх товаришів опинилися у фортеці за приналежність до харківського таємного політичного товариства. І ми самі навіть не почулися, щоби із славнозвісним Шевченком зустрітися. Тому що така в нашого славного поета була репутація –

якраз не революціонера, а ми тоді все були здвигнуті на звільненні кріпаків і на всесвітній свободі. Та і відомі нам були його заняття там, у хаті на Пріорці, де він поселився, наше світило. Жартував із старими, грав із малими, проживав життя видимо безцільно, день да ночь, суткі прочь. Чи такою мала бути поведінка революціонера? Тож про яку державну зраду мова? Дякую за увагу.

Головуючий. Чи мають пани Обвинувач і Захисник запитання до мого свідка? Ні? Дякую вам, пане Драгоманов, ви вільні.

Драгоманов. Чим і щаслив. *(Нагородивши зверхнім поглядом жан-дармів, залишає сцену)*.

Головуючий. Що ж, можемо з цього пункту переходити до змагання сторін. Ваше слово, пане Обвинувачу.

Обвинувач. Ваша величність, пане Головуючий, святий отче, ваші превосходительства! Шевченко, і це безсумнівно, винуватий у державній зраді. Його нещастя в тому, що належить до малої, поневоленої, а через те малокультурної народності. Сучасний світ розділений між націями сильнішими, найбільш благополучними та жорстокими – але і більш культурними. Часи, коли півсвіту могли захопити дикуни Атілла або Чингізхан, минулися. Тепер сильна нація виступає в світі не тільки як завойовник, поневолювач і колонізатор, але водночас як цивілізатор і культуртрегер. Англійський джентльмен тепер і розриває бунтівників-індусів пострілами з гармат, і проводить в їх диких джунглях залізницю. У світовій культурі, у світовій літературі такі ж самі стосунки. Вихідці з бідних і слабих народностей змушені або залишатися у рідному культурному середовищі, щоби складати пісеньки, цікаві хіба що односільчанам, або долучатися до культури нації-поневолювача, нації могутньої і з багатою книготоргівлею, здатною дати письменникові і журналісту можливість заробити на французьку булку з маслом. Усі знають, що сер Вальтер Скотт був шотландець, а якою мовою він написав свої про-

славлені на весь світ історичні романи, що його казково збагатили? Ото ж, панове, що англійською.

Г о л о с і з з а л у . Scott і значить "шотландець".

Г о л о с і з з а л у . І скотина, бо продався англійцям.

Обвинувач. Звинувачений Шевченко спочатку зайнявся малюванням, де названа мною дилема є не такою гострою, тому що в цивілізованому світі мова живопису є принципово космополітичною. Однак лихий його поплував пописувати малоросійські вірші. Я, панове, нічого проти малоросів не маю, жодної каменюки за пазухою. Мені, щиро кажучи, навіть імпонують хохли – їхня гостинність, їхній м'який гумор, а малоруські дівчата, кому вони можуть не сподобатися? – з їх яскравою, подібно до італійок, зовнішністю, такі співучі, відкриті та палкі!

З а х и с н и к (*сміється*). Зупинись, Фадею: другий удар позбавить тебе ще й язика!

Г о л о в у ю ч и й . Одначе.

Микола І (*освітлюється софітом*). Шуткі в сторону, господа. Хохли при должном воспитанії і руководствє – лучшіє в Російській армії унтер-офіцери.

Обвинувач. Так точно, ваша величність. У Шевченка не було ні потрібного виховання, ані серйозної школи. Ну, проявилася у тебе здібність мережати вірші, так пиши їх загальноросійською мовою, стежку прокладено: Капніст, Гребінка, Кукольник. Гоголь, нарешті. Ні, справді, чому було би йому не піти розумним шляхом земляка свого Гоголя? Той на початку своєї літературної кар'єри поексплуатував колорит українського побуту й української історії, щоб збагатити російську прозу новими екзотичними фарбами, а останні, зрілі його твори нічим уже не зраджували, що він малорос.

Г о л о в у ю ч и й (*байдужим тоном*) Звинувачений любив творчість Гоголя, серед перших надрукованих його поезій є панегірик Гоголеві. Та й писати малоросійські вірші, пане Обвинувачу, це ще не злочин.

Захисник. Хіба що проти доброго смаку, пане Головуючий.

Обвинувач. А я наполягаю, що для Шевченки вони були небезпечні, ті вірші, тому що привели його насамкінець до державного злочину. Вже використання в них малоросійської мови виявилось для нещасного дуже шкідливим. Ось інший український патріот, щойно згаданий мною Капніст ще за життя Катерини II образився на указ вашої вінценосної бабусі, ваша величність, про прикріплення селян до поміщицьких земель у Київському, Чернігівському і Новгород-Сіверському намісництвах. Образився і написав сатиричну «Оду на рабство», яку наважився надрукувати лише на початку нашого століття. Складена і надрукована російською мовою, ця ода стала пам'яткою раннього російського лібералізму – і тільки, на розвиток же абсурдного українського сепаратизму не вплинула аж ніяк, і вплинути не могла. Шевченко ж написав свій крамольний пасквіль "Сон" малоросійською мовою – і ті ж факти та образи, що в Капніста, зазвучали по-бунтарському й злочинно. Фатального значення набула й та обставина, що, пишучи по-малоросійському, Шевченко вимушений був рухатися протореним в малоросійській літературі шляхом, а вона, в основному, блазенська: літератори насміхаються над характером і комічними звичаями свого простолюду, над власною дикістю і провінційністю. Почитайте кращого малоросійського письменника, Грицька Основ'яненка – животики надірвете! Ось наш піїт і пішов зубоскалити – спочатку над собою (він там, коли не помиляюся, обзиває себе юродивим і п'яницею), а потім не може зупинитися і в такому же блазенському тоні починає описувати навіть і... Ну, ви пам'ятаєте, про кого йдеться. Помилуйте, я зовсім не бажаю його, Шевченку, виправдовувати, я стверджую, що його підвело до державного злочину не що інше, як захоплення малоросійським віршеплетством. Пасічник Рудий Панько прийнявся паякати про осіб, для нього недоторканих – тож чи варто дивуватися, що був за те взятий на цугундер? Стосовно же присутності в поступках Шевченки складу злочину моя орієнтація не змінилася. Що же до покарання, призна-

ченого поетові-невдасі його величністю, то я не певний, що ми, його піддані, вправі обговорювати це питання, тим паче у відкритому судовому засіданні, а не за мадерою і з чубуками в надійно зачиненому кабінеті. Ваша величність, ваші превосходительства, пане Головуючий, отче святий! Я закінчив.

Захисник. Браво! Жаль тільки, що наодинці... (*Витримує паузу. Члени судового присутствія не знають, як реагувати. Обвинувач стинає плечами*). Панове! За красномовством приятеля мого Фадея звичайно не приховується ніякої ідеї, або ж ідея легко прочитується, але ж до того банальна, що викликає нудоту. Ну, хіба варто було, наприклад, вимучувати грубезний роман, аби у фіналі доводити, що красти недобре? Це мало б якийсь сенс лише в тому випадку, коли б автор переконував у цьому себе самого. Проте сьогодні мій опонент сам себе переплюнув, і деякі мої думки навіть випередив, тільки обернені вони в нього догори ногами. Адже, панове, я теж хотів почати з комічного характеру малоруського письменництва, і саме з нього вивести згубний для автора замисел сатири "Сон". Я її, зрозуміло, читав, у тебе ж, Фадею, взявши переписати.

Обвинувач. Брешеш! Це підлий наклеп!

Захисник. Погоджуюся, що це зображення п'яного сну і що передусім віршотворець висміює самого себе. Хотів би, проте, пояснити, що в світовій літературі жанр літературного "сну" передбачає насамперед сатиру літературну, тобто естетичну, а не політичну. Якщо ж з цієї позиції придивитися до опусу Шевченки, ми побачимо, що висміює він не Петра І, а «Мідного вершника», в нашому холодному кліматі одягнутого розумником Фальконетом у легку античну туніку. Що же до змалювання тодішнього російського царствующого подружжя, то всі ви помітили, що государ імператор Микола Павлович на своє власне зображення Шевченкой якраз і не образився. І справді, на що було образитися? Адже малоросійський піїт, використовуючи звичайні засоби блазенської малоросійської поезії (Фадей тут правий!), показав той же священний трепет підданого перед особою грізного,

але справедливого государя, що його безумний Федотов передав у згаданому вінченосним свідком малюнку. І не саму Олександрю Федорівну осміював він, а підлабузників-віршеплетів, що оспівували її як богиню. А в тому не тільки всяка одописна дрібнота відзначалась, але ж і Жуковський назвав Олександрю Федорівну "гением дивной красоти". Далі ми бачимо, що хвороблива зовнішність імператриці викликає у недоладного пііти наївну жалість, і він звертається до неї із словами "лишенько з тобою" – і, панове, з тими ж словами звертається, як раніше у сенсаційній поемі до своєї улюбленої героїні – селянської дівки Катерини, що народила байстрюка. Ну, а стосовно контрасту між моложавим і грізним самодержцем і його млявою, хворою дружиною, то в цьому Шевченко проявив, як і намагався я показати своїми нескромними запитаннями до государя імператора Миколи Павловича, свою чоловічу солідарність. Нахабство з його боку, панове, але же вірнопіддане нахабство!

У залі аплодисменти, крики "Ганьба!".

Микола І. Фігляр! Погляди, mon cher ami, какую подлую і коварную гадіну пригрели ми у себя на груді!

Захисник. Юпітере, ти сердишся – отже, ти не правий! Хотів я сказати й про прокляття, що його сам, добровільно, приймає на себе письменник, коли наважується творити мовою народу малоцивілізованого – і замкненого в складі держави, утвореної народом щасливішим щодо державного будівництва. Щоправда, наш скромняга Фадей не наважився звернутися до власного досвіду поляка, що зробив собі гучне ім'я в російській літературі, але я йому в тому наслідувати не стану. Панове, мені сором пригадати, скільки було у мене передплатників, коли я спробував видавати польською мовою часопис "Balamut". А ось наклад "Бібліотеки для читання" я зробив фантастичним – без малого 15 000 примірників, типографії не встигали їх друкувати! Є в мене й таке уточнення. Напівшановний наш Обвинувач не

захотів згадати, а може, просто забув, що звинувачений Шевченко насправді пробував писати й російською мовою, от тільки в нього не дуже добре виходило. Шевченко, як потім виявилось, в солдатчині примудрився накатати цілий портфель російських повістей і, не звільнившись ще, намагався через своїх друзів і покровителів ці повісті упхнути до петербурзьких та московських часописів.

Дубельт (*освітлюється на приставному стільці*). Показання пана Сенковського підтверджую. Старику Аксакову Шевченко писав, що однією з цих повістей "хоче дебютувати в російській літературі". А ви, Йосипе Івановичу, обережніше з російським царем.

Захисник (*його несе*). З ним, чи що? По-вашому, генерале, це російський цар? Російський цар зараз у своєму Зимовому палаці. А що з такими Карлами Івановичами відбувається на тутешньому світі, почитайте у Лукіана. Не читали? Грецьку знати треба.

Дубельт з тонкою, іронічною посмішкою розводить руками.

Куцинський (*побагровівши*). Цить, ляська сволото недобита!

Головуючий (*м'яко, наскільки це можливо через рупор*). Панове, заспокойтеся. Повернемося до звинуваченого. Отож, ви, пане Захиснику, стверджуєте, що Шевченко теж був не від того, щоб підзаробити собі грошенят на величезному російському книжковому ринку?

Захисник. Так, але видавці часописів не побажали зв'язуватися. Бо видавець, панове, воліє надрукувати сіренький опус автора вже відомого, аніж такий же дебютанта. Тому що твір відомого письменника за будь-якої якості є фірмовим товаром, а дебютанта – це кіт у мішку. Та й хіба було через що ризикувати? А ризик був неабиякий: Шевченко підписував повісті "Кобзар Дармограй" – псевдо прозоре, а йому не було дозволено не те що друкуватися – писати. Коли б переслав Шевченко мені, я би теж не надруку-

вав. А потім, по приїзді до Петербурга, він раптом перестав повісті просувати.

Головуючий. Пане Захиснику, переходьте до висновків.

Захисник. Та які ж тут ще можуть бути висновки? Гарний з Шевченка малоросійський поет чи поганий, це не має значення. Тисячі людей тоді ненавиділи та лаяли уряд, але злапані були оцими от, у блакитних одностроях, одиниці, і Шевченко один з тих, кому жахливо не поталанило. Вони за всіх нас, людей мислячих, але боязких, там, у засланні або в солдатчині, відстраждали. А мучили їх несправедливо. За законами загальнолюдськими світський суд не вправі карати людину за її думки, а поняття державної зради передбачає діла. Шевченко неповинний!

Аплодисменти. Крики: "Слава!", "Хай живе Шевченко!". Засідателі тим часом активно перешіптуються.

Головуючий. Переходимо до другого пункту звинувачення. І що там у нас, пане Обвинувачу?

Обвинувач (*із задоволенням*). Розпуста, панове. Я радо висуваю і готовий підтримати це звинувачення, тому що стосовно цих справ у кожного рильце в пушку. А коли богемний холостяк на кшталт Шевченкі так і не одружується в свої сорок сім, – значить, за ним накопилось сті-і-ільки грішків... Ого-го, на сім процесів вистачить.

Головуючий (*знижує плечима*). Не будемо забігати наперед. Кого бажаєте викликати свідком, Фадею Венедиктовичу?

Обвинувач (*хтиво посміхаючись*). Кого ж викликати, як не Адольфінку? Ця хвойда всіх знає, всіх сповідувала, а її саму хто ж тут не пам'ятає?

О. Веніамін. Панове, я вимагаю поваги...

Головуючий. Свідком звинувачення викликається мадам Адольфіна... Та хай вже, прізвище своє сама скаже... А хто ще не второпав, вона утримувала вільний дім на Морській.

О. Веніамін. Я вимагаю поваги до священного таїнства сповіді!

Його ніхто не слухає. Тому що вибухнув скандал. Вихід із залу ліворуч із грохотом розчиняється, звідти вириваються язики червоного полум'я, скиглення, вереск і крик, що перекриваються важким роком. Немов виштовхнута цими звуками, до залу влітає Адольфінка – дама середніх літ, жахливо намазюкана і в кричущому яскраво-зеленому платті, однак із слідами булої неабиякої визивної краси. Втім, залишки цієї краси важко розгледіти в Адольфінці, напівобгорілій, точніше, обгорілій з правого боку. Вся вона праворуч чорно-червона, волосся праворуч вигоріло, праве око витекло від жара і хитається на ниточці. Продовжуючи верещати, заплигує на сцену. За нею гониться через зал і наздоганяє її на сцені ще одна дама середніх літ, у червоному платті, знову-таки жахливому, на голові у неї топорощем уперед сторчить сокира, вся вона – від талії і нижче – у чорній блискучій смолі. Ця ковиляє нерівно, тому що лівим своїм черевиком на високому каблучці все силується засвітити першу даму по голові. На сцені дами зчіплюються, намагаючись копнути одна одну ногою і поливаючи одна одну лайкою не менше ніж як трьома мовами.

О. Веніамін ховається під стіл. Бенкендорф не звертає на бійку уваги, Дубельт і Сенковський гогочуть, Булгарин гидливо морщиться.

Куцинський (*кричить у звичайній своїй фельдфебельській манері*).

Відставити! Припинити! Цить, потаскухи!

Головуючий (*трохи неочікувано вторить Куцинському*). Мадам! Мадам Гільде! До тебе звертаюся, заядла ти дівко! Облиш її! Обом умитися, причесатися, перев'язку зробити! Обидві геть! Причепуриться, перед судом з'явитися у пристойному вигляді! Усе! В судовому засіданні оголошується перерва, панове. Антракт!

Акт третій

На сцені ті ж персонажі, що були на початку перших двох актів. Слуга керує солдатами слабосильної команди, які спускають, щоби повис над столом, білий екран у поганого смаку золоченій рамі із завитушками.

Слуга. Отак добре, хлопці.

Головуючий (*зично, але беззлобно*). Мадам Адольфіно, прошу.

Зі звичайними світовими і звуковими ефектами з двері ліворуч влітає, немов випихнута в спину, Адольфінка, потроху гальмує, тож на сцену входить уже доволі манерною ходою. Правий, пошкоджений бік плаття грубо, величезними стежками, заплатано жовтими і голубими латками, праву щоку запудрено, праве око прикрито чорною піратською

пов'язкою. Пов'язку, наскільки це можливо, приховано опущеною хвацьки полою немислимої шляпки, про що мадам забуває, коли знімає шляпку, щоби нею граціозно обмахуватися.

Головуючий (*фамільярно*). Чого це ви там не поділили?

Адольфінка (*примиренно*). Невеличка разбірка. Булькаємо ми з цією нижегородською бандершею в одному котлі, так вона здуру приревнувала мене до Веліала Вельзевуловича...

О. Веніамін (*хреститься*). Господи, ізбаві мя од лукавого...

Дубельт (*стурбовано*). До кого приревнувала?

Адольфінка (*вертить головою, знаходить Дубельта в партері*). О, які люде! Їх превосходительство Леонтій Васильович своєю персоною в наших спекотних палестинах! Чую знайомий голос, а в райському вінці не впізнала відразу! Я кажу, до Веліала Вельзевуловича приревнувала мене ця дурна провінційна лахудра, до біса, що під наш котел дрова підкладає. Неначе одного чорта на двох курв не вистачить! Тож я й примудрилася її до сусідньої бочки, із смолою, вткнути, а вона, виплигнувши, немов та ракета, мене, досить було трохи відволіктися, засунула до вогню правим боком. Тільки-но змикитила, як мені вирватися, раптом чую: мене на вихід...

Головуючий. Вас викликано в справі художника Шевченка як свідка звинувачення.

Адольфінка. А що бідоласі шиють цього разу?

Головуючий. Державну зраду...

Адольфінка (*верещить*). Не знаю нічого! І від клієнтів за вашою парафією, Леонтію Васильовичу, ані слова не чула, от хрест святий!

О. Веніамін (*несміливо*). Я вимагаю поваги до імені древа, на коєм розп'ятий був...

Головуючий. Зраду вже розглянули, Дуняшо, тож не бійся. Залишилися безбожжя і розпуста.

Адольфінка (*міркуючи*). Ага. А ви, маско, чому від мене сховались? О, я завжди відчуваю кожного із *своїх* чоловіків. Та побий мене грім!

Це ви, моє єдине в житті кохання, чоловічино, від якого я завсіди в колінках слабіла? Ваша світлість, князюшко... Невже й справді ви?

Головуючий. Ви помилилися, мадам. Ваші запитання, пане Обвинувачу.

Обвинувач. А чи бував у вашому... е-е-е... закладі звинувачений Шевченко? І в яких цілях?

Адольфінка. Бував, не стану відмовлятися, а в яких цілях, доповім. Ви ж ото самі, Фадею Венедиктовичу, до нас вчащали, щоб вивчати моральне зубожіння столичної публіки, а бідний Шевченко бував у тих же цілях, в яких усі інші пани бували. То єсть, в молодості, як і вся молодіж, більше погуляти на свободі, випити, поспівати та дурника поклеїти з веселими мамзелями, тому що наодинці юнці мамзелей, як водиться, спочатку побоюються.

Захисник (*розважаючись*). De situ, значиться, тоді не був спійманий. Адольфінка в нас, панове, відомий мораліст і психолог.

Адольфінка. Ой, звиняюсь, відразу і не впізнала вас, люб'язніший Йосипе Івановичу – отже, розбагатієте ще більше! Як споганіли, одначе – просто жах!

Захисник (*весело*). Що поробиш, перетрудився я, Адольфіно Батьківно, перетрудився.

Адольфінка. А в мене на каналі, Йосипе Івановичу, даруйте на слові, так більше відпочивали. Втім, їх світлість замасковані мене через трубу про Шевченку запитували. Надовго він щез, бідолашний, а коли повернувся із своєї солдатчини, приходив з приятелями добре під шофе.

Обвинувач. Чи проявляв Шевченко під час відвідувань вашого борделя якусь особливу свою розпусність, особливий цинізм?

Адольфінка (*зажурившись у російській народній манері, кулачком спочатку сунулась до правої щоки, потім підперла здорову ліву*). Ех ви, Фадею Венедиктовичу, що ж ви запитання такі недоладні ставите? Чому не боїтесь, що мене і про ваші, дослідника пітерського морального розкладу, про

особливі пунктики можуть допросити? А Шевченко... Його якраз всі мамзели любили за веселу, легку його натуру, а ви, Фадею Венедиктовичу, вивчивши норови розпусників, вірно, вже знаєте, що тих, з особливим цинізмом, дівки якраз хіба що терплять за великі їх гроші. А я тоді, в молоді наші літа, взагалі відчула таку ніжну прихильність до Тараса, що не раз відкривала йому кредит на портер або мадеру. Щоправда, він завжди повертав боржок – і з лихвою, а сам тут же знову в нас загулював. І хоч з вигляду ніяк не походив хлопець на гусара, легкість грошова у нього була чисто гусарська, ніде правди діти. А як повернувся до Пітера старим і життям побитим, зустрілись ми, неначе давні друзі, із сльозами.

Головуючий. Чи маєте ще запитання до свідка, пане Обвинувачу?

Обвинувач (*сховавши голову в плечі*). Розпусну цю дівку допитувати – тільки самому бруднитися. Не маю.

Головуючий. А у вас є запитання, пане захиснику?

Захисник (*посміхаючись*). Навіщо мені й запитувати? Адольфінка, вона же Дуняша, радість наша, сама прекрасно захистила Шевченку.

Адольфінка (*натхненно*). А хто ж його ще захистить, добру людину? Навіть ота тварюка безмозга, ви її бачили, панове – німецька дешевка із сокирою в черепі, і та в добру хвилинку... Не завжди ж ми з нею в контрах, в одному котлі як-ні-як варимося, іноді доводиться і погомоніти по-сусідськи... Так от навіть ця Гільдуха, розпутна сучка, що за полушку удавитися, а за копійку... (*оглядається, стримує себе*)... і от навіть Гільдуха, з її котячими мізками, відгукувалася про художника Шевченка з великою похвалою.

Обвинувач (*оживляючись*). Прошу викликати до суду поіменовану Гільдуху. Вона далеко забігти не могла.

Головуючий (*посміявшись, що дивно прозвучало крізь маску і рупор*). Федоре, приведи мадам Гільде, вона й насправді десь неподалік. А ви,

madame Адольфіно, вільні. І перечекайте краще в залі, поки доставлять наступного свідка.

Слуга з опаскою відчиняє двері ліворуч і тут же із зойком вилітає. За ним, колотячи кулачком по згорбленій спині, женеться м-ме Гільде. Слуга ховається за Бенкендорфа, м-ме Гільде зупиняється на авансцені, озираючись. Сокиру, що сторчить з її голови, закамупльовано фіолетовою напівпрозорою ганчіркою, через що голова бандерші нагадує тепер носорогову.

М-ме Гільде (*з твердим німецьким акцентом*). Я тут опят. Чого нада?

Обвинувач. Ти утримувала бордель у Нижньому Новгороді, це правда?

М-ме Гільде (*твердо*). Усякий російський хам намагаться оскорбит чесну остзейську дівчину. Я приїхала в Росія зароботат гроші на посаг. Мій наречений Ганс Гермудейнахер обіцяв очікуват на мене в Ревель десять літ, поки я перебуват в Москві, в готель "Не минай", але мені довелося затримат себе в Росія. Жал, жал! Абег появился шанс почат в Ніжній Новгород свій приватний справа, пансіон для незамужніх дівиці, і заробит ще трохи. Акціонер один Волзького пароплавства пропонуват, у котрий імеються добрі друзі в головних чинах нижегородська поліція.

У залі сміх, шум.

Головуючий (*з певним умислом, суворо*). Тихо! Madame Гільде, ви залучені Обвинувачем до судового процесу по справі художника Шевченка...

М-ме Гільде (*після раптового оглушливого висту кричить*). Я не красти тих гроші, я дівиця чесна, остзейська! Я фройляйн Хільда Шмідт! Це Нінелька – російський злодійка, вона їх зцупити у п'яленький Шевченко. Я і не знать нічого тоді, я так сищину і сказат.

Обвинувач (*сіпнувшись*). Значить, ти підтверджуєш, що Шевченко відвідував твій бордель і, бувало, приходив п'яний?

М-ме Гільде. А вони тільки п'яний до пансіон і приходит. Назю-зюкатися де-небудь у гостях, на обід або Abendbrot... вечеря, і от – явлення Христа народу: "Приймайте гостя, мадам, я прийшов відпочити у ваш чарівний сімейство". І відпочиват на повний Rolle... катушка. Але я не знат, що у них Нінелька гроші поцупит, їй-богу, не знат!

Обвинувач (*суворо*). Ти, підстилко остзейська, не смій мені тут брехати! Збрешеш – суддя повелить тебе знову засунути до киплячої смоли, от тільки цього разу – головою твоєю тупою додолу! І не виймуть, поки я не накажу! А я не накажу, бо забуду. Відповідай, у чому проявляв Шевченко під час відвідувань твого борделя особливу свою розпусність, особливий цинізм?

М-ме Гільде (*замислюється*). Ну, дещо особливе проявлят: спершу вони накинуться на дівиці, як моряк, що з плавання повернувся. Вони і бути таке ж щось, як і голодний моряк: десять літ прожит в пустині простим солдатом. Дівиця мой, Шарлотка, над ними, Тарас Григорович, Witze робит: а як йому, мовляв, верблюдиці сподобатися? А вони у відповідь також їй вставлят: "Верблюдиця? Та всьо єдіно, що з тобою, Шарлотка, спати".

Обвинувач (*підскакує в фотелі*). Так ти свідчиш, що Шевченко признавався у грісі... як його... зоофілії?

О. Веніамін хреститься і бормотить молитву.

Захисник. Протестую, пане Головуючий! Чоловік пожартував, відповівши на жарт бляхи, а йому бозна що намагаються приписати.

Головуючий (*швидко*). Протест прийнято. Є ще запитання, пане Обвинувачу?

Обвинувач. Ти ж ще не все, що знаєш про його, художника Шевченки, звички, сказала. Це ж правда, га? Не брехати мені тут!

М-ме Гільде (*морщить лобик*). Звички? Ну, сигари палити, в салоні дихати не можна було. А... розуміти (*мерзенно посміхається*). Абер в хороший товариство таке не обговорюват.

Обвинувач. Викривай сміливо! Коли брякнеш зайве, пан Головуючий тебе зупинить.

Головуючий (*киває*). Говоріть, що знаєте, madame Гільде.

М-ме Гільде (*випалює*). Самі підтоптані, низенькі, лисенькі, а хотіти молоденьких. Якось, коли всі дівиці були зайняті, я благоволити (*потупилася кокетливо*) запропонуват Тарас Григорович свій компанія. А вони ледь не проковтнути сигару і говорити: "Накажіть краще, мадам, самовар поставити. А я ваш чарівний Лізетка дождусь, мені їй два словечка треба на вушко сказат".

Дубельт (*чомусь сидить уже за столом, поруч з Бенкендорфом*). Ну і що саме, моя мила, Шевченко їй сказав на вушко?

М-ме Гільде (*винувато*). Звідки мені знат, ваше превосходительство? Лізетка спуститися в салон, асигнацію з панчоха достати, мені віддати – und all die любов. Молоденьких їм подай! А самі на добрих десять років бути старші за мене. Потім вони робит з себе посміховисько на весь der Stadt, тому що ухльостивати за молоденький актриска, шістнадцять літ. Свататся навіть. Мої дівиці над ними сміятся, і я решит nicht verbieten.

Голос із залу. Ганьба! Слава Шевченку!

Обвинувач. Слиш, ти, проститутко остзейська, дивитися мені в очі, відповідати чесно, не виляючи! Я знаю, що вам ті хлоп'ята, які в чоловічих замкнутах товариствах сословіє Машек представляють, конкуренцію становлять і що вам, бляхам, про них, у всякому разі, відомо. Чи говорив Шевченко що-небудь у п'яному вигляді про свої з такими під час солдатської служби мерзенні злягання?

М-ме Гільде (*замислюється глибоко, потім позіхає з полегшенням*). Я понят! Так ви це говорит про підори, ваше превосходительство?

О. Веніамін ошелешений, жандарми регочуть.

Захисник. Протестую, запитання не по суті справи! Ваше сіятельство, Олександр Христовичу, просвітить мене, штафірку. Скажіть, оте явище, що про нього мова, двоякий гріх, в російських віддалених гарнізонах – чи звичайне діло?

Голос із залу. Та ще яке звичайне! Для цього використовуються барабанщики!

Бенкендорф (*утер сльози, посерйознішав*). Так, буває, Йосипе Івановичу, не стану приховувати. У в'язницях і на каторзі воно є справою звичайною, нам і такса відома, на диво мізерна, однак і в окремих батальйонах на туркестанському кордоні сіє зло майже невідворотне.

Головуючий (*швидко*). Дякую, ваше сіятельство. А вашу думку я зрозумів, пане Захиснику. Протест прийнятий. Ще є запитання, пане Обвинувачу?

Обвинувач. Та пішла вона...! (*Останнє слово вимовляє невиразно*).

Головуючий. А у вас знайдуться запитання до мадам Гільде, пане Захиснику?

Захисник (*весело*). Як не знайтись? Знайдуться, знайдуться. А повідайте, мадам, докладно, як у вас в борделі обікрали Шевченка.

М-ме Гільде (*роздратовано*). Так я же говорит, що не імет к тому ніякой відношеній!

Захисник (*так само весело*). Ну зрозуміло, мадам. Я вас прошу викласти факти, тільки голі факти.

М-ме Гільде (*морщить лобик*). Голі? Ну, може, і насправді der Punkt ist, що пан Шевченко бути з Нінелька голий? Я знат клієнти, котрих раніше вже обкрадати в бордель. Такий клієнт все з себе скидат, а на голий тіло сюртук надіват, щоби дівиця у нього портмоне і Pariere не витягти.

Захисник. По порядку, будь ласка.

М-те Гільде. По порядку? Я понят. Пан Шевченко прийти, сильно насандалівшись, з обіду в пана Шнейдерса і почали в салоні дівцям хвалитися, що вони отримали аванс 125 рублів сріблом за малюнок, що його зробити в два сеанси. І вони запитат жартома Лізетка, скільки їй потрібно сеансів розглядання стелі, щоби стільки заробит. Лізетка сміятися і відповідат, що частіше їй на спинку ліжка вилуплятися доводиться, а хай краще Нінелька відповість на його запитання, вона грамотна і арифметику знає. Вони теж посміятися, ще пожартувати і розтягнутися прямо на дивані в der Saal. Велими нецеремонно. Вони були бездомні в Нижньому, жили, де прийдеться, а спат після обід завжди лягати. Потім знову гулят у нас, а ніччю спати вже наверху, у Нінелька. Am Morgen спускається к чаю, ми все сидит по-сімейному, а він говорит: "У мене гроші поцупили, що вам показував, 125 карбованців. Віддайте, дівчата, по-хорошому". Дівці в крик, що ні сном ні духом. Пан Шевченко знайшов шапка, одягнут шуба, говорит: "Краще би по-хорошому. І чаю мені вашого, мадам, не треба".

А у них поліцмейстер бути кращий приятель. Назавтра і являтися від нього сищик-дока і давай в пансіоні все догори ногами підіймати, а всіх нас на вуха ставити. Я підмазати, він і пішов. Am Abend і пан Шевченко приходять, знову добряче-таки помолившись скляному богу. "Та дідько з ними, з грошима, – говорит. – Грошей я завжди знову зароблю, а де я ще в Нижньому таке чарівне сімейство знайти? Приймайте блудний син, мадам!" А куди я діватися?

Дубельт. Скажи, моя мила, а ось це (*показує у себе на голові*) звідки?

М-те Гільде (*падає перед столом навколішки, робить земний поклон, мало не стукнувши замаскованим топориком по підлозі*). Не прикажи казнит, ваше превосходительство! Сищику-доці я віддат червоненьку, так що довелося мені, як стала під Новий рік приходи-розходи підбиват, той хабар компенсуват. Розискат необхідно було, хто вкрасти у художник. Виявлятися, що Нінелька стягнула вже ніччю, з сюртук. Я з неї вимогат півсотні на

хабар і штраф за скверний поведінка, а вона мене в ажитациі – колуном для дров, котрий швейцар наш забути біля печі на die Küche. Так і пропасти mein Geld, meine посаг. *(Перед тем, як піднятися з підлоги, відставляє зад.)*

Із залу несеться розбійницький свист.

Г о л о с і з з а л у . Гей, а чи це не тебе знімали на порнографічну фотокартку?

М-те Гільде *(із жахаючою кокетерією)*. Ви мене узнат по вираженіє лица?

Г о л о с з з а л а . По виразу твоєї жопи, лахудро!

Г о л о в у ю ч и й . Прошу підвестися, мадам. Я так розумію, пане Захиснику, що свідка можна відпускати.

З а х и с н и к ствердно киває.

М-те Гільде *(вже на краю сцени, вдивляючись у Головуючого, ніжно)*. О mein lieber Kapitän, невже ви думат, що зуміт сховатися від своя Хільда? Ви сховатися, тому що уплит і не повернутися, як обещаль? Я вже давно на вас не сердитися. Як окончит ця комедія, прошу вас відшукати мене: квартал Блудниць, сектор Бандерш, казан 58-А.

Г о л о в у ю ч и й *(розводить руками)*. Мені жаль, їй-богу, але ви помилилися, мадам. Пане Захиснику, чи маєте ще свідків?

З а х и с н и к . Прошу викликати Михайла Лазаревського, управляючого справами графа Уварова, члена Санкт-Петербурзького цензурного комітету.

На сцену із залу підіймається Л а з а р е в с ь к и й .

З а х и с н и к . Ви належали до кола найближчих друзів академіка Шевченка, чи не так?

Л а з а р е в с ь к и й . Знаєте, я волів би, щоб ви ці слова не використовували. Який же з мене "найближчий друг"? У генія найближчих друзів не буває, а бувають помічники, ученики або шанувальники. Я був помічником,

касиром, ще хіба що економом в найближчому оточенні цієї великої людини. Я намагався полегшити йому його солдатчину, потім збирав для нього гроші, турбувався, як міг, про лікування Тараса Григоровича.

Захисник. Чому це ви так переконані, що він був геній? Або ж... як ви сказали... велика людина? Адже такі ярлики наклеює тільки історія і на надгробні камені, як правило, вже вельми замшілі.

Лазаревський. Я би з вами не погодився, пане Сенковський. Ще за життя Гете і Байрона проникливі люди бачили їх геніальність, а історія потвердила цю оцінку. Мені Бог дав дуже обмежені здібності, одначе, смію думати, естетичним чуттям і добрим смаком не обділив. Мені не хотілося би переходити на особистості, пане Сенковський, але все написане вами під ім'ям барона Брамбеуса (іноді це речі блискучі за задумкою і гострослів'ю) швидко забувається і вже, сливе, забуто. У мене зберігаються до кращих часів рукописи поетичних збірок Тараса Григоровича, і там є пізні вірші, які, напевно, випереджають поезію XIX століття, а можливо, прозирають і в XX.

Захисник (*зневажливо*). Ви, мабуть, із цих... зі соціалістів, і думаєте, що Шевченко геній, тому що вийшов із простолюду?

Лазаревський. Ні в жодному разі, пане Сенковський, ні в жодному разі. Хіба соціаліст подався би в цензори? А з якого стану нашого суспільства вийшов письменник, для мене значення не має. Он селянський поет Федір Слепушкін, обласканий свого часу імператором всеросійським, так і залишився селянином у своїх писаннях, а Тараса Григоровича в ті часи, коли я мав честь з ним познайомитися, хто насмівся би назвати мужиком?

Головуючий. Я наслідуюся... нагадати, панове, про який пункт звинувачення йдеться.

Захисник. Так, так, звісно... Чи погодились би ви, пане Лазаревський, із твердженням, що Шевченко був людиною розпусною?

Лазаревський. Ну зрозуміло ж, ні! (*Жандарми за судейським столом, посміхнувшись, переглядаються*). Людина творча виражається в творін-

нях своїх, а творіння Тараса Григоровича, як словесні, так і в області зображальних мистецтв, відрізняються височайшою моральністю.

Захисник. У мене запитань більше немає.

Обвинувач (*засмучено*). У мене, здається, теж...

Дубельт. Зачекайте! Фадею Венедиктовичу, дозвольте вам допомогти... Скажіть, свідок, це правда, що коли Шевченку набридло продовжувати свій останній щоденник, він подарував його вам?

Лазаревський. Так, і з відповідним надписом.

Дубельт. Ви читали цей щоденник, правда?

Лазаревський (*спантеличено*). Аякже, читав, ваше превосходительство. Коли він мені подарований був, Шевченків щоденник, це ж розумілося само собою, що я отримав і дозвіл його прочитати – хіба ні?

Дубельт. Тоді дозвольте освідомитися про ваше враження від тієї сторінки нижегородських пригод Шевченкі, де він розповідає, як, повернувшись вранці з борделя, дізнався, що вночі його безуспішно шукав ще один "друг його єдиний", брат ваш Федір, бувший в Нижньому проїздом за спішною службовою потребою.

Лазаревський. Я був опечалений, ваше превосходительство. А втім, Руссо в "Confession" відкриває про себе речі набагато жахливіші, справжні злочини. І не видно, щоб розкаювався в них. А Тарас Григорович був дуже засмучений своєю необов'язковістю, нещадно картав себе за слабкість... Я перепрошую, ваше превосходительство, але звідки ви дізналися, що було написано в "Журналі" Шевченка? Адже він зберігався у мене, не надрукований – і його ніколи не буде надруковано.

Дубельт. Запитання тут ставимо ми, так що дозвольте продовжити. Нам стало відомо, ніби Шевченко, затриманий у Нижньому, прознав, що у вас з'явилася можливість відвідати його, приїхавши з Москви, і він прохав вас це зробити. Чому ж ви не заїхали до свого найближчого друга?

Лазаревський. Я скажу вам чесно, чому. Покарання аж ніяк не покращило характеру Тараса Григоровича. До того ж він прекрасно розумів, що в умовах солдатчини горілка його швидко знищить, і кріпився, аж поки не отримав звістку про скоре звільнення, проте вже після цього ще півроку його не було відпущено із Новопетрівського укріплення. Ось тоді він і не витримав напруженого очікування свободи, запив... Так, панове, я любив його, але більше як поета, аніж як людину з усіма її слабостями. Зрозумійте, що є люди, котрих краще любити здалека. Мене за це ніхто не зможе пострікнути, тому що саме я зробив для Шевченка від чистого серця все, що міг. І ще трохи більше того, що міг. *(Кривиться, готовий заридати, дістає носовичок і поспіхом покидає сцену)*.

Головуючий *(індиферентно)*. Повірте, пане Лазаревський, що вас ніхто й не звинувачує. Пане Захиснику, чи маєте ще свідків?

Захисник *(невпевнено)*. Маю. Я прошу викликати Лукерію Полу-смакову, в заміжжі Яковлєву.

Головуючий *(швидко і рішуче)*. Це неможливо!

Захисник. Але чому? З теми двома... його знайомими дамами ми ризикуємо опинитися в положенні людей, що судять про лорда Байрона зі слів його лакея.

Головуючий. Можна подумати, що ми і без того не судимо про лорда Байрона зі слів істориків літератури! Але ж вони такі самі слуги, як і його лакей, і навіть більші паразити великого письменника, ніж він. Та й Ліке-ра ненабагато краща за Хільду і Дуняшу.

Захисник. Проте я наполягаю. Тому що інакше не вийде повноцінного захисту за цим пунктом звинувачення. Крім того... я давно вже так не розважався. Останнього разу, коли в одній статті підніс Кукольника до небес, а в наступній вибачився перед читачами мимолітною примхою та не залишив від його трагедій каменя на камені. Пролонгуйте усім нам свято, прошу вас.

Головуючий. Дозвольте повідомити, що горезвісна наречена Шевченка благополучно прожила до 1917 року – жахливо й помислити, скільки років пустого життя подарував їй Господь! Досить Лікери пригадати про яку-небудь помітну подію цього немислимо далекого від нас майбутнього, просто назвати річ, або найменувати наукове відкриття, невідомі нашій з вами генерації, як можуть наступити невідворотні зрушення в цьому нетривкому світі. Що ж, панове, бажаєте ризикнути? (*Учасники суду і Дубельт, що самовільно приєднався до них, енергійно кивають*). Добре, вмиваю руки. Викликається міщанка Лукерія Яковлева, в дівицях Полусмакова!

Захисник. Федоре, не спати! Пускай картину.

На екрані спалахує портрет Лікери Полусмак роботи Шевченка. Через деякий час софіт освітлює сухеньку згорблену стару в чорному міщанському одязі, що стоїть на сцені. Руками стара прикриває обличчя.

Головуючий (*індиферентно*). Запитуйте, Йосипе Івановичу.

Захисник (*голосно, неначе до глухої*). Бабусю, а чи правда, що ви заручені були з художником академіком Шевченком?

Старушка спершу розтопирює пальці, потім відводить долоні від обличчя – і воно відкривається, жахливо набілене, нарум'янене і начернене. Це карикатура на портрет Лікери в молодості, все ще висвітлений на екрані.

Лікера (*протяжливо, завчено*). Ой, добрий мій паночку, були ми заручені з Тарасом Григоровичем, і так вже кохали один одного, так вже любилися, що години в розлуці не могли прожити. Але люди недобрії, злі не захотіли, щоб він одружився з простою, неосвіченою наймичкою. Ці пани розлучили нас, і Тарас Григорович з горя захворів і помер. А я ось приїхала на Дніпро, у Канів, на його могилу, щоб хоч її доглядати, а знаходяться й такі добрі пани, що грошима допомагають мені це робити.

Опудало і Головуючий однаковим жестом і синхронно здимають руки до Неба. Зверху лунає рокіт далекого грозового розряду.

Захисник (*к жандармським генералам*). Що ж, ви, мундири голубиє, виручайте підвладний вам народ! (*Куцинському*). Ваше превосходительство, допоможіть!

Куцинський (*прокашлявшись*). Ти, бабо, краще нам отут не бреш. Про нещасне сватання до тебе Тараса Григоровича усім у Росії, хто його цінував і любив, було відомо. Вже що-що, а худі новини та чутки в імперії розносяться швидко, без усякого телеграфу...

Лікера (*не зорієнтувавшись відразу*). Так я ж чисту правду, паночку...

Куцинський. Цить, бабо! Ти де зараз, у пересильній тюрмі застряла? До фільтрувального табору ще не дісталася? Ото ж! А якщо не припиниш свої теревені, швидко помандруєш, я це тебе обіцяю, он туди, де вогонь і жупел пекельний. А саме у кварталі бабів брехливих, за язика свої над жаром підвішених, миттю тобі місце знайду! Правду кажи! (*Іншим тоном*). Запитуйте її, пане Сенковський.

Захисник. Скажіть, а Тарас Григорович і справді збирався з вами одружитися?

Лікера. А як же – збирався, звісно ж, збирався, паночку... (*Вибухає*). Так, так, збирався, йому господа плішину проїли, переконуючи, що я не пара йому, а він обов'язково на зло їм – хоча і гримав уже на мене, що нечисто ходжу – в пику господам зі мною би обвінчався. Уже всім своїм приятелям і благодійникам об'яву зробив і на наше весілля запросив. Це я, балда, Тараса Григоровича відшила, свого щастя сама позбулася. Не захотіла, дурепа, виходити за старого і хворого, коверзувала, що лисий, як коліно, що скупий і що п'є. Ох, не розуміла: вийди я за нього, такого старого і хворого, що за півроку і переставився, мені й грошенята його дістались би. А у Тараса Григоровича великі суми бували, він тільки на село братові Варфоломію на побудову хати, нікому не потрібної, послав тисячу карбованців. Була би я йому законна дружина, все би мені залишилося: і гроші, і подарунки від українсь-

ких панів – не дали би мені від голоду померти, дожила би свій вік баринею, не бралась би й за холодну воду. Ех, як допетрала, лікті собі обгризла, та пізно: помер уже, змушена була знову служити покоївкою, в наймах микатися, а посватався цирюльник, – за нього й пішла.

Захисник. Дай собі спокій, бабо, запитань більше нема.

Обвинувач. Натомість я запитаю, з вашого дозволу. Чи робив тобі Шевченко нескромні пропозиції, коли ви вже заручились?

Захисник. Протестую!

Головуючий. Протест відхилено. Запитання вам зрозуміле, Яковлева?

Лікера. Авжеж – не вчора на світ народилася. Це про те, як женихався до мене.

Головуючий. То ж відповідай.

Усі прикинули, прислуховуються.

Лікера (*немов із жалем*). Ні, не просив у мене – і без спросу, як мої тодішні знайомці лакеї, не поривався юпки мені на голову закинуть – брехати не стану. Я дівкою була заводна, моторна, туди мигну, сюди мигну, сама собі хазяйка. Поліз би – могла би й не відштовхнути. Особливо, коли б ще й під настрій попав. Хто знає... Але у нього суворо з ефтім було. Коли заручилися ми, Тарас Григорович забрав мене в моєї барині, я вже не працювала, тинялася тільки власною своєю квартирою (він для мене зняв), конфетки кушала, розбирала його подарунки, підганяла нові плаття, вчителя ще мені найняв (*зітхає*), молоденького студентика, але сам Тарас Григорович сидів у мене тільки до восьми вечора, а після – ні-ні! Говорив, що ми повинні берегти мою ам-пу-тацію, ось.

Сміх. Крики: «Ганьба!»

Головуючий (*гидливо*). Вільна! Федоре, та допоможи ти бабі зійти зі сцени, я сказав. Панове! Якщо немає інших пропозицій, починаймо змагання сторін по другому пункту. Ваше слово, пане Обвинувачу.

Обвинувач. Федоре, пускай картинки.

Лікера *(не покидаючи сцени, відитовхує від себе Слугу; дивиться, як на екрані її портрет змінюють слайди ню, написаних Шевченком: "Сама з собою в своїй господі", "Жінка в ліжку". Здивовано)*. Люде! Да шо ж ефто робиться? Ви шо ж – з ума посхóдили? Ну гостював інколи в моєї барині такий підтоптаний, нетверезий чолов'яга, клинці до мене підбивав, подаруночки носив, а як зажадала я, щоб завертав голоблі, тоді він змусив мене через моїх господ всі його даруночки повернути і спалив усе те моє добро. Хіба ж це він і був той великий поет, хеній українського народу? *(Грім високо над сценою; Лік е р а відмахується, хреститься. Продовжує свистячим шепотом)*. Я іноді міркую собі: а шо, коли жив тоді, в літа мої дівочі, ще один Шевченко і теж у Пітері, а пани помилилися, переплутали його з моїм немолдим нареченим? Боже, чого тільки пани про нього не наговорили років зо три тому, якраз перед війною з німцями, коли святкували сторічний юбулей того Шевченка, хенія, і мене запросили в при... як його? ... в прижидіум... Ой!

Громовий тріскіт уже сильніший, різко мигає світло, валиться на сцену екран, темрява, і раптом у божевільно пульсуючих різнобарвних спалахах на місці Лікери виникає З і р к а м а с к у л ь т у р и, що, вихляється, плигає і під музикальну какофонію викрикує:

Гей! Гей!

Віддай, все, що ти поїла,

Віддай сало, віддай свічки,

Віддай гречку, черевички!

Гей, гей!

О. Веніамін *(тонким голоском, намагаючись перекричати фінальні акорди, що їх видає гітарна група)*. Да воскреснет Бох і да расточаться вразі його! Амінь.

Пародія на масмедійну диву зникає, музика змовкає. Темрява.

Головуючий (*втомлено*). Боже мій, я ж попереджав. Ваше превосходительство, Андрію Олександровичу, прошу вас, візьміть командування на себе.

Куцинський. Слухаюсь. Слабосильна ремонтна команда, до бою! На сцену, бігом марш!

Проходом тяжко пошаркують п'ятеро літніх солдатів в польовій формі миколаївських часів. Передній, що має нашивку капрала на рукаві, несе тьмяну імітацію факела, всі інші з шанцевим інструментом (хто з сокирою, хто з лопатою, хто з кайлом), один горбатий, ще один кульгає.

Головуючий (*як і до того, втомлено*). Що ж, панове, перервемося. Все одно нічого не побачите, поки не підлатаємося. Ну, у буфет там сходіть.

Голос із залу. А там нектар закінчився, амброзія залишилась тільки поганенька... з душком.

Голоси із залу. Ганьба! Злодії! Хабарники!

Головуючий. Завісу!

Капрал (*передає факел солдатів, сам витягується і віддає честь*). Дозвольте доповісти! Так що завіса заклинившись.

Головуючий. Тоді світло увімкніть! Антракт.

Акт четвертий

Члени судового присутствія знову на своїх місцях. Декорації не змінилися, от тільки екран висить криво, претензійну золочену раму його поламано, а розірване навпіл зображення юної етуалі, що нахабно вилупилася на глядача чорними безсоромними очима ("Жінка в ліжку"), нашвидкуруч, великими стібками, стягнуто чорним шнурком.

Головуючий. А швидко починили... Панове! Перш за все нам треба покінчити з розпустою. Залишилися тільки змагання сторін. Прошу вас, Фадею Венедиктовичу.

Обвинувач. Та що тут скажеш? Розпусний був чолов'яга. І взагалі то була особа двозначна, непевна – ви мене розумієте, канешна? Я добре пам'ятаю Шевченку в молоді його роки: постать у нього була дивна, до контрабасу подібна, і кравцеві доводилося добре потрудитися, вати для підбивки плечей не пожалкувавши, щоб він виглядав хоч трошки по-чоловічому. Обличчя теж кругле, бабське якесь. А заговорить, ну точно голос малоросійської молодки, ви знаєте, панове, цей тип – молодки чорномазої, тілесистої, ядрьоної такої! А коли заматерів, так сам на баб накинувся. Причому, зверніть увагу, доми терпимості відвідував зовсім не для дослідження суспільної моралі, проституток називав своєю родиною. У зрілому вже віці все йому молоденьких подавай – а це вже хоч і незначне, але збочення. Та подивіться, панове, на його ню – адже еротика так і пломеніє! А ще була у нього завітна картинка, свого роду автопортрет на березі Азовського моря, так її прилюдно і показати сором. *(Дістає з кишені фотокопії форматом з поштової листівку, підзиває Слугу)*. Федоре, роздай-но суддям. Самому не дивитися – і гадки не май!

Слуга кульгає до судейського столу. Опинившись спиною до Обвинувача, коситься на верхнє фото, вилуплює очі і хреститься. Роздає відбитки учасникам засідання, робить кілька кроків у бік зала, потім, махнувши рукою, повертається.

Обвинувач. Ну, як воно вам, панове? А коли гастролював у нас цей негритянський трагік, Айра Олдрідж, так Шевченко став його самим палким поклонником і приятелем; мені розповідали, що після якогось спектаклю він прямо на людях повісився африканцеві на шию і прийнявся осипати поцілунками. А багаторічна дружба з іншим актором – із Щєпкіним, і почуття знову найпалкіші! Тепер резюме: Шевченко повинний у розпусті! От, я бачу, наш отченька зі мною ціликом згодний. Це ж правда, святий отче?

О. Веніамін *(мляво)*. З одного боку, зрозуміти Шевченка можна, панове. Це таке середовище було. Молодь усе, по молодості літ палка, художники, та ще через учнівську свою службу зобов'язані постійно до звабливого лицезрення жіночого оголеного тіла... *(Жандарми переморгуються і*

фиркають у кулаки. О. Веніамін це помічає і продовжує вже ображено, з деяким викликом). Та й люди в Бога, звичайно, різні: одному Господь дає холоднокров'я жаби, а другому – шалену гарячість цапа. Хороше, затишно і покійно першому, гірко, суєтно і срамно другому! Однак незрозуміла мені ця безстрашна сміливість у вивертанні себе навиворіт, незрозуміла і дивна! І ще прикро мені, слугі Господа нашого, за творіння Боже, що людина здатна бісівську силу своєї похоті (котру, коли по правді, мала би навіть і від себе ховати, щоб не піддаватися спокусі), виносити на люди, неначе пишачись нею. Це гріх, панове. Це вже не тільки самозваблення, це й зваблення інших, слабих духом овець небесного нашого Пастиря.

У партері шум, приглушена лайка (можна розчути: "Та не по ногах же, ти, уроде длінно-волосий!"), і після деякої метушні на сцені виникає постать Вічного студента.

Вічний студент. Панове, послухати наших попів, особливо чорних, виникає враження, що живемо не в просвіщенному ХІХ столітті, а десь у середньовіччі. А щоби зрозуміти, в якій ми перебуваємо у глибокій жопі, то єсть, пардон, в провінції, нам з вами, панове, і попів не треба вислухувати. Он у Парижі Огюст Роден представив громадськості відлитий ним пам'ятник Бальзаку, і всі там знали, що це він уже наприкінці роботи над композицією прикрив торс письменника плащем, а спочатку Бальзак у нього опирався на свій могутньо повсталий член... (*Свист, аплодисменти, викрики "Ганьба!" і "Слава!"*). Чуттєвість, стремління в екстазі з'єднатися з протилежною статтю, великий Ерос – ось основа художньої, та й не тільки художньої творчості! Почитайте, що писав Абельяр, поки бажав свою Елоїзу, поки щасливо з'єднувався з нею, і що – після того, як обскуранти його оскопили! Проте навіть коли просвіщенні французи в наші благословенні дев'яності роки ХІХ століття (*громовий розкат*) відвергли представлений великим Роденом монумент Бальзака, то що вже згадувати про вітчизняну глушину (*світло починає мигати*), де невинна, дитяча еротика Шеви...

Мигання світла, темрява, яскравий багатобарвний спалах. Знову темрява. Коли освітлення повертається на круги своя, на місці Вічного студента залишається тільки купка

попелу. Слуга, кульгаючи, кидається до неї з віником і совком. Нахилиється над совком, витягує щось, конвульсивним рухом викидає в оркестрову яму і дмухає на пальці.

Дубельт. Що це було?

Слуга. Кокарда, із студентського кашкета. Так що обпікає, ваше превосходительство.

Головуючий. Пане Обвинувачу, чи будете ви завершувати свою промову?

Обвинувач. За мене отець Веніамін її майже договорив. Єдине хочу підкреслити, що безсоромна витівка спаленого у пекельному вогні студентика єсть свідощтво згубного впливу Шевченки на нашу молодь. У чому він і винен!

Головуючий. Пане Сенковський, прошу!

Захисник. Спростувати звинувачення Шевченки за пунктом «розпуста» доволі просто. Адже це абсурд, що звичайні пороки статевої поведінки сучасних освічених людей, за котрі ніхто ніколи не судився і не карався, звинуваченому інкримінуються як злочини. Помилуйте, за «Уложенієм о наказаніях» злочинами вважаються лише статеві збочення, звинувачення ж Шевченки в деяких з них необґрунтовані, бо основані або на пустих плітках, або на хибних умовиводах: наприклад, *primo*, серед солдатів зустрічаються мужеложці, *secundo*, Шевченко був відданий в солдати, *ergo* він мужеложець. Маячня і юридична, панове, неписьменність. Коль свічку ви Шевченкові не тримали, то і звинувачувати його не маєте права. Звинувачення ж його в «недозволених розмовах», як виражаються британці, з Олриджем і старим Щепкиним безглузді подвійно. Гадаєте, став би Шевченко *на людях* обіймати та цілувати негра-актора, коли би й насправді мав з ним пікантні стосунки? Він виразив свій палкий захват грою Олриджа – і тільки. І що же, панове, в нас уже більше не визнають чоловічої дружби? А коли Шевченко так і помер богемою й холостяком, у тому не провина його, а біда. Я чув, що він ще до солдатчини своєї сватався в рідному селі до красуні-попівни, а ба-

тільки її, багатий піп, не віддав. А коли повернувся, то кількакрат намагався одружитися з простою, але твердих моральних устоїв, селянською дівчиною. Вельми, скажу я вам, шляхетний і вельми розумний намір! Що ж йому – до Адольфінки накажете свататися або до дворянської надутої інститутки? Ось тикнувся до міщанки-покоївки, до цієї Лукерії, спіймався на юність її та на темперамент – ну, ви самі її тут спостерігали... Коли б не отямився останньої миті та обвінчався би з нею, то був би покараний так жорстоко, як жодний суд його би не покарав. І за що його було карати? Адже Шевченко у цьому пункті не винен.

У залі голоси: "Молодець!", "Ганьба!", "Слава Захисникові!".

Головуючий. Добре. Переходимо до пункту третього – і останнього. Безбожжя. Серйозне звинувачення, за вашою парафією, отець Веніамін. Гм, ваше Превосходительство, пане генерал-лейтенанте, коли вже ви самовільно зайняли місце серед судових засідателів, візьміть на себе клопіт, будь ласка – спробуйте розбудити отця-ієромонаха... (*Дубельт, закусивши губу, трясє за плече о. Веніаміна*). Ау, отче Веніаміне! Судимо безбожжя!

О. Веніамін (*мотає головою, ошалівши від сну в незручній позі*). Слухаю і повинуюся, вручаючи слабі мої сили десниці начальственого благорозположення.

Бенкендорф (*позіхаючи*). А чи не можна прискорити течію процесу? Безбожжя не підлягає юрисдикції військового суду, дров би нам не наламати. А втім, як бажаєте.

Головуючий. Ми всі втомилися, ваше сіятельство. Думається, пристойно буде скоротити обговорення, не жертвуючи глибиною богословською. Ваше вступне слово, пане Обвинувачу.

Обвинувач. Тут нічого розпатякувати. Атеїзм – річ модна у сучасному розбещеному суспільстві. Пушкін колись виготовив ганебну для його пам'яті "Гавриліаду", а Шевченко, заздрячи його скандальній славі – "Ма-

рію". В обох саморобних поемках відкидається догмат Непорочного Зачаття. Для висування звинувачення в безбожжі цього вповні достатньо, панове. Викликаю свідком пана Аскоченського, видавця газети "Домашня бесіда".

Слуга приводить, підштовхуючи, товстуна в гамівній сорочці, рукава в неї зав'язані, пересувається Аскоченський стрибками, в роті у нього кляп. Він в окулярах і дуже походить на Вічного студента, що раптом потовстів, тільки підстрижений коротко.

Головуючий. Господи мій Боже! Що це з вами приключилося, Вікторе Іпатієвичу?... Федоре, витягни в нього з рота кляп.

Аскоченський (*дико озирється; відхаркавшись і подавивши приступ нудоти, волає*). Не піддамся вам, темнотрачним служителям сатани! Буду викривати вас аж до мученицької смерті моєї!

Головуючий. Заткни йому фонтан, Федоре! (*Роздратовано звертається до Дубельта, котрий, нахабно викликавши до суддівського столу ангела з голубими тороками та еполетами, щось йому незворушно втворює*). Пане генерале, хоч ви не заважайте!

Дубельт (*впівголосом*). ...в архіві Третього відділення Власної Господньої Канцелярії, дубина. Одне крило тут, друге там! (*Голосно, із солодкою посмішкою*). А я зовсім і не заважаю, пане Головуючий, навпроти, намагаюся допомогти суду. Маємо юридичний казус. Ваш Обвинувач примудрився викликати божевільного свідка. За хвилину-другу мені доставлять копію щоденника Аскоченського (наш свідок мав дурість його заповнювати з кінця тридцятих по середину п'ятидесятих років), і ви зможете з честю вийти з глухого кута.

Обвинувач (*ображено*). Хіба це я винуватий? Я ж переставився (*затуляє собі рота*), пардон, переселився сюди ще до смер... до переселення Шевченкі. (*Віддалений гуркіт грому*). Простіть, заради Бога.

Дубельт (*грубо*). Ваші обмовки тепер уже не страшні, Фадею Венедиктовичу. Біда наша в іншому: ця ось єгипетська мумія хоча і з'їхала з котушок, одначе надто довго ще прожила в жовтому домі... Зараз трусоне. Раджу за що-небудь триматися, панове.

Світлові і шумові ефекти, що вже описувалися. Нарешті, з темряви поруч із Аскоченським виринає Вічний студент. Без кашкета, волосся розтріпане, бокові кишені мундира порізані злодійською бритвою, скрізь дірки видно білу шовкову підкладку. П'яний, ледве тримається на ногах. Повертається до Аскоченського, відсахується, відплигує від нього, мало не заплутавшись у власних довгих ногах.

Вічний студент. Чур мене, чур! (*Озирається*). О, це знову ви, панове! Продовжуєте перемивати кісточки нещасному Шевченкові? А до речі, чи не бачили мого кашкетика? Гріш йому ціна, звісно, однак дорогий мені як пам'ять про одну про... про...

Обвинувач. Вас же спалило вогнем пекельним! (*Хреститься*).

Вічний студент. А ви забули, спостережливий пане Бул... Бул... Бул... (та диявол з вами!), ви зволили забути, що я *Вічний* студент? Ех, панове, я опинився в такій ді... ді...

Голос із залу (*дівочий, з надією*). ...В демократичній республіці?

Вічний студент. Ох, коли б... Ні, в такій ді... ді...

Голос із залу. ... В депресії?

Вічний студент. Ні, я же говорю, в ді... ді... ді...

Голос із залу. ... В дермі?

Вічний студент. Вже тепліше... В д-дірі... В дірі я опинився, воістину, неначе у смердючій жопі. Мене викинуло до камери, набитої каторжними в ланцюгах. От де вже стояв руський дух, ось де Руссю пахло! А мова, мова яка! Я відразу дістав записника і свій улюблений срібний олівець, щоб доповнити словник Даля. (*Нишпорить по кишенях*). Чорт, нічого не можу знайти... Так вони мене хотіли опустити за те, що за ними записував. Незрозуміло тільки, куди – підвалу там начебто не було, одна земляна підлога... Тоді я їм почав читати вірші Некрасова і Шевченка, а вони навіть заплакали і пригостили мене горілкою. Ну, не те щоби справді пригостили, бо змусили за неї заплатити... Дивний звичай, у Сахарова "В сказаннях руського народу" такого немає... Ага, ось він де! (*Витягує записник*). Дивно: сторінки вирвано – для чого б це?... А ондечки їхній запис – вирішили зробити

мені сюрприз... Жахливі каракулі! (*Хмикає*). Теж доповнення до Даля... Фу, горілка до горла підступає. Яку гидоту, одначе, змушений пити наш народ! Мерзенна сивуха, для міцності настояна на тютюні, їдкому камені та дурман-траві... Ой! (*Затиснувши рота, втікає*).

Дубельт (*по-батьківськи*). Ах, ця нинішня молодіж! (*По-діловому*). Панове, я отримав копію щоденника Аскоченського і щойно встиг продивитися. Місця є дивовижні та якраз часів київських, часів першого знайомства з Шевченкой. Ось полюбуйтеся: ополчається проти ченців-професорів Київської духовної академії, де тоді викладав, клеймить їх як "чорних геніїв, представників закоренілого кві-є-ти-зму", називає «інквізиторами». Постів не визнає, над православними обрядами знущається ... Чи потрібний вам такий свідок, пане Булгарин?

Обвинувач. Федоре, штовхай безумця утриший! З вашого дозволу, пане Головуючий, викликаю свідком отця Григорія, митрополита новгородського, Санкт-Петербурзького, естляндського і фінляндського!

Відчиняється райська брама, і в супроводі описаних вище ефектів через зал дефілює і на сцену підіймається митрополит Григорій. Булгарин під'їжджає до нього на фотелі, цілує руку і отримує благословення. Всіх інших членів судового присутствія о. Григорій благословляє оптом, при цьому його орлиний погляд чіпляється за Опудало.

О. Григорій (*шморгає носом, кривиться*). А що се ще за мерзота? І якою поганню хімічною тут воняє?

Головуючий. Це, ваше високопреосвященство, художник-академік Шевченко, коєго ми зараз судимо за звинуваченням у безбожжі. Опудало символізує відсутнього на місці звинуваченого, чому юридичні прецеденти відомі. А запах хімічний поширюється від плаща іноземного, на опудало накинутого, а названо той плащ за іменем англійського його винахідника Maskintosh. Точнісінько такий непромокальний гумовий плащ за сто карбованців асигнаціями купив собі звинувачений на перші гроші, зароблені ним акварельними портретами.

О. Григорій (*з повною впевненістю*). Се діяння майбутнього без-

божника! Благочестивий чоловік відніс би ці гроші до храму Божого і замовив би подячний молебень. Гума ж єсть винахід богопротивний, тому що Бог людині ніякої гуми не дав, тільки шкіру, коноплю, лен та інші натуральні матерії – от і ноги в гумових калошах пріють, а тіло під макінтошем мокріє. Та й навіщо православному християнинові макінтош? Коли ти багатий, тебе в кареті не промочить, а нужда куди пройти – над тобою прислужник парасоль потримає; коли малозаможний – сам з парасолькою походи, зовсім бідний – дерюжкою прикрійся, а немає дерюжки – теж не сумуй: адже дощ з Божої волі йде; певне, не розклеїшся. От так.

Обвинувач. Ваше високопреосвященство, чи можете ви, як архіпастир петербурзький, засвідчити безбожжя художника Шевченкі, що мешкав у північній нашій столиці?

О. Григорій. Про Шевченку чув, поголос іде всім православним нашим світом: ярий бунтар і безбожник. За консисторською довідкою не говорив, не причащався. Дивно мені, що такий грішник відразу же не опинився в геєні вогненній. Воістину, путі Господні невідомі!

Захисник (*дивлячись у сторону, стримує сміх*). Ваше високопреосвященство, чи звертались ви до Санкт-Петербурзького генерал-губернатора з проханням заборонити публікацію в "Синє отечества" картинок паризьких мод, на яких жіноче плаття було із тканини у хрестах?

О. Григорій. Так, я звертав на цей непотреб увагу графа Ігнатієва, бо знайшов тут украй непристойне зловживання священним знаменням хреста.

Захисник. А чи правда це, ваше високопреосвященство, що граф Павло Миколайович вам письмово відмовив, тонко над вами посміявшись, а тоді ще і переправив все листування до Лондону, і Герцен надрукував його з дотепним коментарем у "Колоколє"?

О. Григорій. І у великих вельмож, сине мій, не знає правиця, що робить лівиця. Залишається смиренно сподіватися, що Господь врозумить

його сіятельство і зупинить на краю бездни свободомислія, куди безсоромний бунтівник Герцен давно вже звергнувся – і з гуркотом... (*Придивляється до Захисника, той відводить очі*). Щось я не бачу в тобі, сину мій, належної поштивості до ієрарха церковного. Чи ти часом не католик?

Захисник (*повільно*). А що, ваше високопреосвященство, бажалося би вам в Російській імперії разом із модними картинками заборонити й усіх іновірців? Можете не відповідати, я хочу запитати про інше. Чи відомо вам, що звинувачений Шевченко присвятив вашому переселенню на пажиті небесні комічний надгробний плач, де слідом за Герценом назвав вас "юпкоборцем"? Коли відомо, то чи вважаєте ви, що можете неупереджено судити про православ'я Шевченка?

О. Григорій. Ах ти, полячку, ах ти, скритий папісте! Свята православна церков у твоїй лживій неупередженості не має потреби, тому що споконвічно є упередженою: як батьки та діди вірували, на тому і стоїмо твердо. Це і є православ'я в найкоротшому виданні, панове. Попереджаю усіх (*пауза, зверхній погляд на жандармів*), і вас, служивіє, також, що днесь, ніні же, справу цю не відкладаючи в довгу шухляду, доложу Вищій владі (*тикає в стелю перстом*) про сумнівні та єретичні судові розправи, що в них ви тут, під сенію Божих крил, дозволяєте собі гратися!

Уходить зі сцени широкими шагами, голосно гупаючи підборами.

Захисник (*не простигнувши ще, жандармам*). І як воно вам, ваші превосходительства, опинитися в компанії вільнодумців і єретиків?

Перезирнувшись змовницьки, Бенкендорф і Дубельт з двох боків схиляються до о. Веніаміна, переконуються, що старий солодко спить.

Бенкендорф (*криво посміхаючись*). Дурні вони, ці квасні патріоти. Росія без іновірців була б і не імперією зовсім: кого би усмиряла, кого би приручала, кого би привчала до свого візантійського православ'я і до своїх кислих щів? Де, нарешті, бідний дворянин-іноземець міг би робити кар'єру?

Дубельт. Істинна правда, ваше сіятельство. Я думаю навіть, що від-

ділення православної церкви від держави було би природним продовженням політики Петра Великого, який цих чорних воронів добряче поскубав, і Катерини-матушки, що розорила їхні гнізда. Жаль, що не всі гнізда мудра німкенья розорила. І жаль, що до їх каркання влада ще прислухається.

Куцинський шокований.

Головуючий. Пропоную припинити небезпечну розмову, панове – і без того вже сподобилися доносу. Йосипе Івановичу, викликайте ваших свідків. Пане Обвинувачу, ви не проти?

Обвинувач тільки махає рукою.

Захисник. Панове, усі втомилися, пункт важкий, богословський. А між тим світська влада вже розв'язала це питання після арешту Шевченка під Києвом років за два до його смерті. Так, може, спробуємо звернутися до прецеденту? А для того попрохаємо його превосходительство генерала Куцинського дати довідку про ту київську історію.

Головуючий. Прекрасна думка, Йосипе Івановичу. Чи маєте заперечення, ваше превосходительство?

Куцинський (*киває, будить ліктем під бік о. Веніаміна, випро- стовується*). Нема питань. У короткому екстракті справа виглядала таким чином. Шевченко, в Петербурзі перебуваючи під суворим наглядом поліції, виклопотав собі дозвіл з'їздити на кілька місяців у рідні місця, в Україну, для поправки, як писал він у супліці, розладнаного здоров'я, а також для виконання живописних етюдів. Природно, з Третього відділення відправлено було до канцелярії київського цивільного генерал-губернатора генерала-лейтенанта Павла Івановича Гессе секретне розпорядження: встановити за піддоглядним художником особливе спостереження. Павло Іванович наказав спорудити відповідний циркуляр усім справникам губернаторства, щоби неухильно наглядали за небезпечним Шевченкой. Поступив сей циркуляр і в Богом забуте містечко Межиріч Черкаського повіту до тамтешнього недре-

много ока государева, до капітана-справника Кабашнікова. І, буває ж таке, водночас із циркуляром і піддоглядний художник на свою біду заявляється в Межиріч. Начальник повітової поліції розуміє справу по-своєму: коли художник Шевченко під суворим і таємним наглядом, значить, він злочинець, а коли злочинець, здерти з нього сам Бог велів...

О.Веніамін (*благаючим тоном*). Андрію Олександровичу, та що ж це ви собі дозволяєте...? Та ще в такому місці!

Куцинський (*наступившись*). Не поняв?!

О.Веніамін. Не поминайте ім'я Господнє всує! Що ви таке сказали: здерти хабар – хто звелів, га?

Куцинський. А справді... Ну, звиняюсь, панотче, я тільки для зв'язки слова. Sprawник і наказує: "Єжелі ти художник, так зніми з мене портрет в повний зріст і безпомильно!" Шевченко, природно, відмовляється – той його саджає під арешт до найближчої буцегарні, в Мошнах, здається, і починає розшук. На підбурення до бунту тари-бари Тараса Григоровича з селянами (завжди в шинку і на нетверезу голову) аж ніяк не тягнуть. Але пройшов поговор, що Шевченко в шинку об'являв, нібито наукою доведено: Богородиця була покритка, а Ісус Христос – байстрик...

О.Веніамін (*з гіркотою*). Як же так? А ще художник, чоловік розумний, освічений...

Куцинський. Що ж, поголоска така пройшла, от тільки селяни-співбесідники не потвердили: відговорювалися, що самі були п'яні. Тоді, на щастя справника-розумника, з'явився в поліції місцевий панок, землемір. Він зустрівся з Тарасом Григоровичем на полюванні, влаштованому панками-поляками, а почали, зрозуміло, з випивону на свіжому повітрі. Землемір заявився на полювання у фраку, і така світськість потішила приїжджого із столиці, що вже встигнув відпочити на природі з легкою закускою. Почав він полячка підштрикувати, слово за слово, почав і над католицизмом посміюватися, над особливим обожнюванням у католиків Богородиці. Одним сло-

вом, осміяний панок звинувачення підтвердив. Наш справник-розумник строчить і відправляє громадянському генерал-губернаторові донесення, що ним затримано відставного рядового Тараса Григор'єва сина Шевченка, викритого в блюзнірстві та боговідступництві. Павло Іванович, не замислюючись, наказує доставити Шевченка під конвоєм до Києва.

Голос із залу. Ганьба! Кати!

Куцинський. Ось така петрушка. Між тим мої люди про цю історію мені у Вільно доносять. Я, часу не гаючи, скачу до Києва, залучаю до інтриги військового генерал-губернатора князя Васильчикова, і ми вже удвох починаємо давити на Гессе. Князь Іларіон Іларіонович пояснює йому, що, роздувши справу, він поставить себе в незручне становище. Он вся Європа зачитується "Життям Ісуса" Штрауса, а ми людину з тими ж ідеями зібралися карати за боговідступництво. Відразу ж Герцен в "Колоколе" відшмагає нас і на всю Європу прославить, аж небо за макове зернятко здасться. А я говорю Гессе: "Ваше превосходительство! Зважте тверезо, за що конкретно арештовано Шевченка. За те, що полячка пустого подратував. І це, по вашому, провина для руської людини?" Ну, переконав я Гессе, хоч він і упертий, як усякий німець. Гм, пробачте, ваше сіятельство.

Дубельт *(посміхається)*. Перехрестись, Андрію Олександровичу, де ти тут бачив німців? *(Підходить до Обвинувача і починає щось йому толковувати)*.

Куцинський. Ага. Ну, звільнили Шевченка з-під сторожі, а князь Іларіон Іларіонович зробив йому ввічливу прочуханку: "У нас тут, пане художнику, поки що аж ніяк ще не Париж. Будьте ласкаві повернутися до Петербурга, а то знову потрапите на ідіота, не здатного оцінити ваші дотепні парадокси".

Обвинувач. Ваше превосходительство, так все ж таки – винуватий був Шевченко в блюзнірстві та віровідступництві чи ні?

Куцинський *(тяжко втупився у Булгарина)*. Ти, таргане недодав-

лений, мене допитувати здумав? Мене, начальника особливого Віленського жандармського округу?

Обвинувач (*швидко*). Запитання знімаю. (*Впіймавши погляд Дубельта*). Викликається міщанин міста Корсуня Варфоломій Шевченко, управитель маєтків князя Лопухіна в Канівському повіті.

Із залу підіймається В а р ф о л о м і й Ш е в ч е н к о .

Обвинувач (*зверхньо*). Ти академіку Шевченке ким доводишся?

Варфоломій Шевченко (*с почуттям власної гідності*). Далекий родич я Тарасові Григоровичу, десята шкурка на киселі. Але йому подобалося називати мене братом. Може, тому, що ми з ним потоваришували, а з рідними братами йому було нудно. Боже, що це була за людина Тарас Григорович, справжній святий на грішній нашій землі! Для рідні та друга нічого не жалкував. Діти мої вчилися на його гроші, дочка моя Пріся так навіть у пансіоні мадам Соар в Києві. А для мене все підшукував кращу роботу, ця його дратувала.

Обвинувач (*з усмішечкою*). Овва, в мадам Соар... Чи примічав ти, дядьку, за родичем своїм Тарасом Шевченкой прояви блюзнірства і боговідступництва?

Варфоломій Шевченко. Яке там ще блюзнірство і бого... бого... Не запам'ятав я, пане...

О. Веніамін. Боговідступництво... Найтяжчий гріх!

Варфоломій Шевченко. Не могло бути жодного боговідступництва, бо я ж сказав уже, що це святий був. Він міг зробитись таким славнозвісним проповідником, як отець Леванда, а в старі часи – апостолом Христовим. Коли б захотів, висвятився би на митрополита, не менше! Тарас Григорович так діяв на людей, що я, к приміру, коли б не жінка і четверо дітей, що виснуть на шиї, їсти просять... Так, я би все кинув, аби бути завжди поруч з ним, допомагати, захищати од злих людей, затуляти од лиха.

Дубельт (*показуючи папірці*). А свідок наш, виявляється, бреше. Ось

у мене копія його листа Шевченку, де він турбується, що про брата його названого погана слава пішла: він, мовляв, безбожник і ось-ось знову помандрує дальні царства змальовувати. Що, не писав такого, скажеш?

Варфоломій Шевченко. Писал, не відрікаюся. І просив Тараса Григоровича нарихтувати молитву якусь або оду (йому ж це раз плюнути!) та й надрюкувати в усіх журналах, щоб начальство відчепилося.

Голос із залу. Ганьба! Тупий невігласе!

Варфоломій Шевченко (*стинає плечима*). Ніби той панок не бачить, в якому світі живе... Тобто... Але ж він, Тарас Григорович, відповів мені, що про нього брешуть. Я, каже, тільки не фарисей, не ідолопоклонник, як оті християни – сіпаки і брехуни. А я братові своєму вірю і на тому тепер стою.

Захисник. Думаю, свідка можна відпустити. Давайте вже докінчувати, панове. Вечірня повірка от-от почнеться, а там і "Зорю" зіграють на тимпанах. Пожалуйте тоді на килим до начальника ангельського караулу... (*Варфоломію*). Ти йди, дядьку.

Варфоломій Шевченко кланяється суддям і спускається зі сцени.

Обвинувач. Та вже, панове, коли судимо ми, як цей мужик сказав, мало не апостола – нам тільки апостола залишилося викликати...

Апостол Павло (*під звуки особливо гучної гри на арфах і в особливо яскравих світових спалахах з'являється у правому проході*). Я тут! (*Енергійно підіймається на місце свідка*). Так, це я, Саул з Тарса Кілікійського, за прізвиськом Коротун, проповідник і вісник Слова Божого. Хоч у мене, як завжди, багато справ і на землі, і біля Господнього престолу (*підіймає очі вгору*), визнав я за обов'язок свій заглянути до вас і наставити вас на путь істини. Ось уже другу годину, складаючи послання до вірних Південної Африки і водночас розбираючи тяжбу між вільновідпущениками благочестивого патриція Марка Юнія, в домі котрого я зараз гостем перебуваю, я одним

вухом прислухувався і до комедії вашого так званого суду.

Куцинський *(голосним шепотом)*. Панотче, хто ефрот чорнявенький? Прослухав я... Чи не дати йому окорот?

О.Веніамін *(теж голосно шепоче)*. Коротун латиною – Paulus. Говорить, начебто він апостол Павло. А там хто його знає...

Апостол Павло. Справа Тарасія з Кирилівки здається мені не тільки простою, але і надуманою. Чи являвся він громадянином вашого Третього Риму? Являвся, бо став ним, як тільки вийшов із рабського стану. Як громадянин Риму, він має право бути судимим своїм імператором особисто, що і відбулося. Тарасій з Кирилівки підкорився вироку, винесеному йому імператором, не намагався дезертирувати з легіону, в якому служив, і перебігти до іншого самодержця. Тож про яку державну зраду йдеться? *(Витримує паузу)*. Так, так, невинний. Звинувачення ж його в розпусті просто смішне. Безперечно, найкраща доля – залишитися незайманим, і правильно поступає той, хто воліє одружитися, обираючи менше зло. Проти земний світ є брудним і підлим. Де ви бачили раба-незайманого? І хіба ваш звинувачений з настійливістю, гідною, можливо, кращого застосування, не намагався одружитися? Тарасій з Кирилівки спілкувався з гетерами низького ґатунку, а в прелюбодіяннях і в неприродних стосунках з чоловіками тільки підозрюється. О, знали би ви, з якими дикими збоченнями і з якою розпустою доводилося мені зустрічатися в деяких християнських громадах! І що ж – святість хрещення і щирість покаяння рятували й цих безумців! Коли ж Тарасій з Кирилівки согрішив тілом, це справа його сумління і синівства його стосовно Отця Нашого Небесного. Виправданий. *(Пауза)*. Нарешті, про яке безбожжя мова? Де ви в цивілізованому світі бачили безбожників? Хіба що в Китаї. І ніякий Тарасій з Кирилівки не боговідступник. Від Ісуса Христа він не відступав і дух його святий в собі носить. *(Пауза)*. Невинен! *(Після паузи, понизивши голос)*. А ось про вас, улюблені мої, я би цього не сказав. Що ви сотворили з духовним і людським Христовим ученням? Як примудрилися

посадити собі на шию жерців з корпорації нероб, що зачинилися в побудованих вами для них фортецях? Підіймався на цей просценіум якийсь Григорій, так це ж центуріон, а не духовний голова громади! А ти, люб'язний чорноризець (*звертається до о. Веніаміна*), чим ти займався в своїй фортеці на березі Борисфена, в одностатевому скупченні таких же дармоїдів? Постував – але чому б тобі не постувати в миру? Молився, скажеш, за мирських християн – але хіба не корисніше для них було би молитися самим?

О.Веніамін. Аз не... Я книги друкував! Мовчать! Ваше превосходительство, проженіть самозванця!

Могутній громовий розряд, зі стелі сцени злітає зигзаг блискавиці – картонної, обклеєної алюмінієвою фольгою і ніби устромляється в підлогу біля стола судових засідателів.

Громовий голос. Не мечи бісеру, Павло!

Блискавка, немов устромлена в підлогу, залишається на місці та дрижить, а над сценою сам собою розгортається екран, на якому починають з'являтися слайди з графіки Шевченка: ню, арешт Пугачова, халтурні акварельні портрети, казарма, покарання шпіцрутенами, Шевченко голий на березі Аральського моря... Апостол Павло тихенько зникає в напівтемряві авансцени.

Головуючий (*неначе тільки що отямився*). Здається, дозасідалися. Ваш вердикт, панове... Пробачте. (*Дубельту*). Леонтію Васильовичу, Ваше превосходительство! Покірно прошу зайняти своє місце в залі.

Засідателі, згуртувавшись навколо о. Веніаміна, шепочуться.

Дубельт. А чи не можна...?

Головуючий. Не можна.

Дубельт (*покидаючи сцену, із кривою посмішкою*). Сподіваюся, що ви не помилилися у виборі союзників, пане Головуючий. Фавор у властителей і суддів (*показує вгору*) має неприємну особливість: однієї прекрасної миті він зникає, тоді як старанність і працелюбство завжди залишаються в честі.

Головуючий (*знизавши плечима*). Отже, ваш сукупний вердикт, панове. Хто його доповість? Ваше сіятельство?

Бенкендорф із достоїнством киває.

Головуючий. Отже, ваш вирок по першому пункту? Державна зрада.

Бенкендорф. Залишений у підозрі. Це означає, що при відкритті нових доказів звинуваченого можна буде знову притягти до відповідальності.

Головуючий. Вирок по другому пункту? Розпуста.

Бенкендорф. Залишений у підозрі. Особлива орієнтація... думка, внесена отцем Веніаміном: винуватий.

Головуючий. Ваш вердикт по третьому пункту? Кошунство і боговідступництво.

Бенкендорф. Залишений у підозрі. Особистий присуд отця Веніаміна: винуватий.

Голоси із залу. Ганьба! Царські кати! Опричники! Правильно! Вурдалак!

Головуючий. Набридли! Цить!

Голоси із залу разом змовкають. Все члени судового присутствія і Опудало залишаються недвижимими, як у дитячій грі "Замри!". Кожного з них освітлює окремий софіт, вириваючи з темряви. Головуючий, не кваплячись, спускається сходами із своєї кафедри, супроводжений софітом; уже на підлозі сходить з котурнів, ставить на підлогу рупор, знімає і відкидає мантію та маску Зевса. Глядач пізнає Тараса Шевченка. Він такий, як на київському фотопортреті 1858 року – елегантний, в білому костюмі, в начищених чоботах, носки яких виблискують з-під панталон. Обличчя його облагороджене і ніби ретушоване: це Шевченко, яким він сам себе уявляє.

Головуючий обходить, розглядаючи, замерлих недвижно членів присутствія; коли він, покачавши головою, закінчує оглядати одного і направляється до наступного, софіт, що висвічував попереднього актора, гасне, і актор потихеньку покидає сцену, при цьому той, що грав Обвинувача, котить фотель-коляску перед собою. Проходячи повз Опудала, Головуючий штовхає його на підлогу, посмертна маска падає йому під ноги. Байдуже дивиться на неї, встає на місце свідка. На екрані зупиняється слайд сепії "Казарма".

Головуючий. Боже мій, що за монстрів Ти викликав з моєї пам'яті, з моєї уяви? *(Вдивляється в зал)*. Мене, як завжди, не розуміють. А я хотів сказати, що Господь створив у моїй уяві цих мерзенних монстрів, але ж іс-

нували (чи не так?) і живі люди, що носили їхні імена – чому ж ви гадаєте, панове, що ті були кращі?

Так, я здогадався, про що ви зараз подумали. Ви не помилилися. Цю жахливу православно-жандармську Валгаллу створено знов-таки мною. А ви чого очікуєте – що покинете земну юдоль страждань, а там добрі ангели підхоплять вашу душеньку під руки? Ми отримуємо той потойбічний світ, який заслужили нашим земним життям, це ще давні греки добре розуміли. І ви помітили, напевно, до чого ляльковими здавались мої судді на початку нашого фарсу, як легко було ляльководові смикати їх за мотузочки! І як вони ожили, як оговтались ближче до завіси, коли демократична говорильня завершилась і до них повернулося їх право судити та карати!

Ви, що живете в тупій ситості, переконані, що вхопили щастя за хвіст, ви, що зневажаєте тих, хто їздить на екіпажах, дешевших за ваші, або ходить пішки, ви, що смієтеся над тими, хто п'є інші напої з інших пляшок! Чому це ви так переконані, що життя ваше влаштувалося назавжди? Не читаєте мене, а коли і читаєте, то не хочете зрозуміти – гаразд, я звик, але чому не вірите тоді Євангелію? Адже і насправді ще стоїть сокира при корені, очікуючи на ваші голови, і земля кожної миті може розкритися у вас під ногами, щоб пихнуло із щпарин пекельне полум'я. Загавитесь, сподіваючись відсидітись у своїй теплій хаті, – і накинуть вам на шию петлю нові Карли Івановичі та Дубельти, тоді доведеться вам скласти руки за спиною і брести, куди не хочеться вам. Немає ніяких радощів у минулому, а майбутнє може зрадити вас – тож намагайтесь зробити прекрасною ту коротку мить, в якій живете, а коли не вдається насолоджуватись нею, спробуйте прожити її хоча б по-людськи осмислено. Бо ж як умрете – не прийде до вас Ісус Христос, щоби воскресити, як друга свого Лазаря, хіба що хробаки прийдуть до вас. Не було і не буде більше таких друзів, це лише Лазареві пощастило.

Ні, я не відрікаюся від свого пророцтва:

І буде син і буде мати,

І будуть люде на землі.

Однак це ще не про вас. І не про мене.

Повертається спиною до залу й уходить, супроводжений софітом. На півшляху до куліс софіт гасне. Темрява на сцені. Завіса. Софіти блукають залом.

Лютий 2004 р., 2010 р.